

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Study) แบบกรณีศึกษา (Case Study) เพื่อศึกษาอัตชีวประวัติและกระบวนการเรียนรู้เพื่อการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของปราชญ์เกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน จำนวน 3 คน ได้แก่ นายเลี่ยม บุตรจันทา นางวรรณ คำคม และนายจันทร์ เรืองเรรา ผลการวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 อัตชีวประวัติของปราชญ์เกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน

ตอนที่ 2 กระบวนการเรียนรู้เพื่อการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ตอนที่ 1 อัตชีวประวัติของปราชญ์เกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลอัตชีวประวัติของปราชญ์เกษตรในเขตปฏิรูปที่ดินของกรณีศึกษาทั้ง 3 คนนั้น ผู้วิจัยได้มีการนำเสนอเป็น 6 ด้านของในแต่ละกรณีศึกษา ดังนี้

กรณีศึกษาที่ 1 : นายเลี่ยม บุตรจันทา (พ่อเลี่ยม)

นายเลี่ยม บุตรจันทา ได้รับการแต่งตั้งเป็นปราชญ์เกษตรในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดฉะเชิงเทรา ปี พ.ศ. 2550 มีอัตชีวประวัติและกระบวนการเรียนรู้ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

1. ภูมิหลัง

พ่อเลี่ยม อายุ 53 ปี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากจังหวัดบุรีรัมย์ ในปี พ.ศ. 2534 ได้รับการคัดเลือกให้เข้าทำประโยชน์ในที่ดิน ส.ป.ก. (ส.ป.ก. 4-01) และมาในปี พ.ศ. 2550 ได้รับรางวัลสูงสุดระดับประเทศ เรื่องการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต จากสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) พ่อเลี่ยมสมรสกับแม่สมบุญ อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 411 หมู่ 16 ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา มีบุตร 2 คน คนที่หนึ่ง ชื่อ นายอาภากรณ์ บุตรจันทา จบการศึกษาระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยแม่โจ้ และในปี พ.ศ. 2552 ได้รับทุนของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) ให้ไปศึกษาดูงานที่ประเทศญี่ปุ่น ส่วนคนที่สองชื่อ นายพงษ์อารยะ บุตรจันทา กำลังศึกษาที่มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย สาขาวิชาแพทย์แผนไทย ชั้นปีที่ 3

“จากอดีตที่ผ่านมา เดิมพ่อเป็นคนอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ มีอาชีพทำไร่มันสำปะหลัง ต่อมาในปี 2530 ได้อพยพครอบครัวมาบุกเบิกที่บ้านนาอิสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา และในปี 2534 ได้รับการคัดเลือกให้เข้าไปทำกินในที่ดิน ส.ป.ก. ต่อมาในปี 2550 พ่อก็ได้รับรางวัลการใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงโดยที่เขามาอยู่ที่บ้านเลขะ”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552)

2. บุคลิกลักษณะ

นายเลี่ยม มีรูปร่างสันทัก สูงประมาณ 160 เซนติเมตร หน้าตาคนสัน ยิ้มง่าย ท่าทางกระฉับกระเฉงคล่องตัว ลงพุงเล็กน้อย และมีความเชื่อมั่นในตัวเอง ไม่คิดอาศัยผู้อื่น มีใจมุ่งมั่นในแนวคิดของวนเกษตร เป็นคนตั้งใจจริง ขยันขันแข็ง ใฝ่การเรียนรู้ รักรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นคนมีชีวิตเรียบง่าย กินง่าย อยู่ง่าย การแต่งกายใช้เสื้อผ้าแบบไทย ๆ ปกติมักจะใส่กางเกงขาก๊วยสีเทา คำนีเสื้อก๊วยเซง (ม่อฮ่อม) มีผ้าขาวม้าลายสก็อตสีเทาคาดเอว บางครั้งนำมาคล้องคอเพื่อใช้เช็ดหน้าและเหงื่อ เนื้อตัวสะอาดถึงแม้ว่าผิวจะคล้ำ แต่วันที่ได้รับเชิญเป็นวิทยากรการแต่งกายจะสุภาพเรียบร้อยในลักษณะเสื้อผ้าแบบไทย ๆ ใหม่และสะอาด สะพายย่าม 1 ใบ พร้อมสวมรองเท้าแตะที่ทำด้วยหนัง ทำงานคล่องแคล่วว่องไว จัดเก็บวัสดุเครื่องมือใช้อย่างเป็นระเบียบ มีการจัดหมวดหมู่ในลักษณะของคนชนบท ทำให้มองเห็นถึงการรู้จักความรับผิดชอบต่อหน้าที่ มีความรักในการอ่านหนังสือ เป็นผู้มีความมานะ อดทน ฝึกฝน มีระเบียบวินัย และมีความศรัทธาที่จะน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาชีวิตของตนเอง จนเป็นที่ยอมรับและได้รับรางวัลสูงสุดระดับประเทศ

3. ที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำกินในปัจจุบันและสภาพแวดล้อม

3.1 ที่อยู่อาศัย

มีลักษณะเป็นบ้านปลูกด้วยไม้ทั้งหลัง ยกเรือนสูงแบบโบราณ ปลูกอยู่ในเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่จับจอง ตั้งอยู่หัวมุมที่ดินนซอຍ ลักษณะถนนยังเป็นดินลูกรัง มีต้นไม้จำนวนมากหลากหลายชนิด หน้าบ้านมีถนนสำหรับรถเข้า-ออก และคู่ม่น้ำวางอยู่หนึ่งใบสำหรับใส่น้ำไว้ใช้สอย เพื่อชำระล้างเนื้อตัวให้สะอาด หลังจากทีกลับมาจากการปฏิบัติการกิจ ซึ่งทำให้เนื้อตัวสกปรก พื้นที่บริเวณบ้านสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่า และพื้นที่ฟูุทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกื้อกูลกับระบบนิเวศน์ได้อย่างสมดุลกัน

ได้ถุ่นบ้านจะเป็นพื้นดินทั้งหมด มีโຕະม້ายาวพร้อมเก้าอี้ 2 ชุดวางติดกัน สำหรับการรับรองผู้ที่มาเยือนและเป็นทีรับประทานอาหาร ตรงกลางจะมีตู้กระจกสำหรับจัดวางผลิตภัณฑ์แปรรูปจากสมุนไพรที่ทำไว้ใช้เองส่วนที่เหลืก็จำหน่าย และใกล้กันมีตู้เย็นสำหรับเก็บของจำพวก

วัตถุดิบที่ใช้ในการปรุงอาหาร เช่น เนื้อสัตว์ต่าง ๆ และวัตถุดิบอื่น ๆ ที่เสียบ่าย อีกด้านหนึ่งมีเครื่องสีข้าวที่ใช้แรงงานคนหมุน พร้อมกับอุปกรณ์และเครื่องมือในการทำกิจกรรมต่าง ๆ วางอยู่ใกล้กัน

ส่วนห้องครัวอยู่ด้านหลังของตัวบ้าน ภายในห้องครัวจะล้อมด้วยตะแกรงเหล็กดาดใหญ่ทำเป็นผนังโปร่ง ยึดด้วยอิฐบล็อกจากท่อขึ้นมาประมาณสามสี่ชั้น ที่ต้องการให้ผนังโปร่ง เพราะอากาศจะถ่ายเทได้ดี เนื่องจากเตาที่ใช้ในการประกอบอาหารปัจจุบันยังใช้เตาด่านหรือฟืน และกะลามะพร้าว มีอ่างก่อด้วยปูนใช้สำหรับทำความสะอาดภาชนะในการประกอบอาหารกันอ่างได้เจาะรู และสวมด้วยท่อน้ำยาวประมาณสองเมตรยื่นออกจากตัวบ้าน เพื่อให้เศษอาหารที่ได้จากการทำความสะอาดไหลออกไปเป็นอาหารสำหรับสัตว์ที่เลี้ยงไว้ ข้างประตูทางเข้าห้องครัวมีกระถางและกะละมังเก่า ๆ ที่ชำรุดแล้ว จะนำมาปลูกผักสวนครัวที่จำเป็นต้องใช้ประจำโดยไม่ต้องพึ่งพาตลาดกับข้าว เช่น ต้นหอม ผักชี กินช่าย พริกขี้หนู เป็นต้น ด้านหลังห้องครัวมีพื้นที่สำหรับเก็บเพาะกล้าไม้ สมุนไพร พืชผักสวนครัว และเลี้ยงสัตว์

ลักษณะชั้นบนของบ้าน พื้นบ้านเป็นแผ่นไม้กระดานขนาดแผ่นใหญ่เปิดโล่ง ด้านหน้าใช้สำหรับวางตู้เสื้อผ้า 2 ตู้ ไว้ใส่เครื่องนอนสำหรับผู้มาเยือน ข้างตู้เสื้อผ้าจะวางโทรทัศน์ขนาด 14 นิ้ว ลักษณะกลางเก่ากลางใหม่ และมี 2 ห้องนอน ห้องหนึ่งสำหรับลูก 2 คน อีกหนึ่งห้องสำหรับพ่อเลี่ยมกับภรรยา ส่วนผู้มาเยือนที่ต้องการพักค้างคืนที่บ้านก็จะให้นอนส่วนที่เป็นพื้นที่โล่งด้วยการกางมุ้ง

นอกจากนี้พ่อเลี่ยมยังใช้ที่อยู่อาศัยหลังนี้เป็นศูนย์เรียนรู้ของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม และเป็นที่พักของผู้ที่มาเรียนรู้อีกด้วย รอบบริเวณที่อยู่อาศัยของพ่อเลี่ยมมีวัสดุสิ่งของใช้ที่ชำรุด เช่น หม้อ กะละมังที่ผุเป็นรูและไม่สามารถนำมาใช้น้ำใช้งานในครัวเรือนได้ แต่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้โดยการนำดินมาใส่และปลูกพืชผักไว้รับประทาน ส่วนเนื้อสัตว์ก็ได้จากสัตว์ที่เลี้ยงไว้บริโภค

“ผู้เย็นแซ่ผักอยู่ข้างบ้านของพ่อก็คือกระถาง กะละมังเก่าที่ชำรุดนำมาใส่ดินปลูกพืชผักสวนครัวไว้ เมื่อจำเป็นต้องใช้ไม่ต้องวิ่งไปหาซื้อ ซื้อที่ตลาด สองบาท หลายนางก็หลายบาท เวลาใช้ก็ไม่ได้มากมายเหลือก็ทิ้ง ผักที่กินก็สดและใหม่ปลอดภัยจากสารเคมี อยากให้ทุกคนรู้จักหันมาปลูกทุกอย่างที่กินและกินทุกอย่างที่ปลูก อยากกินไก่เลี้ยงไก่ อยากกินปลาเลี้ยงปลา อยากกินอะไรก็ทำอย่างนั้น สิ่งรอบตัวเราที่มีอยู่สามารถนำไปใช้ได้ หรือที่สามารถเกื้อกูลกันและกันได้ก็ควรทำ ทรัพยากรจะได้ใช้อย่างคุ้มค่าที่สุด”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552)

“อาหารที่ไม่ได้ปลูกเองทำเอง ซื้อจากตลาดหรือจากรถพุ่มพวงนั้น รถพุ่มพวงของพ่อคือรถที่ขายกับข้าววิ่งเข้ามาตามหมู่บ้าน และเขานั่งของมากมายจนออกนอกตัวถังรถของที่ซื้อ

ไม่ว่ามีสารเคมีหรือเป่ามันจะทำให้เราเสียหลายต่อ คือ เสียค่าอาหารที่แถมสารพิษตกค้างมาด้วย ะยะหนึ่งจะเสียสุขภาพต้องไปหาหมอเสียค่ายาให้หมอ ไม่หายไม่ช้าก็ต้องตายเสียค่าทำศพ”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552)

3.2 พื้นที่ทำกินในปัจจุบันและสภาพแวดล้อม

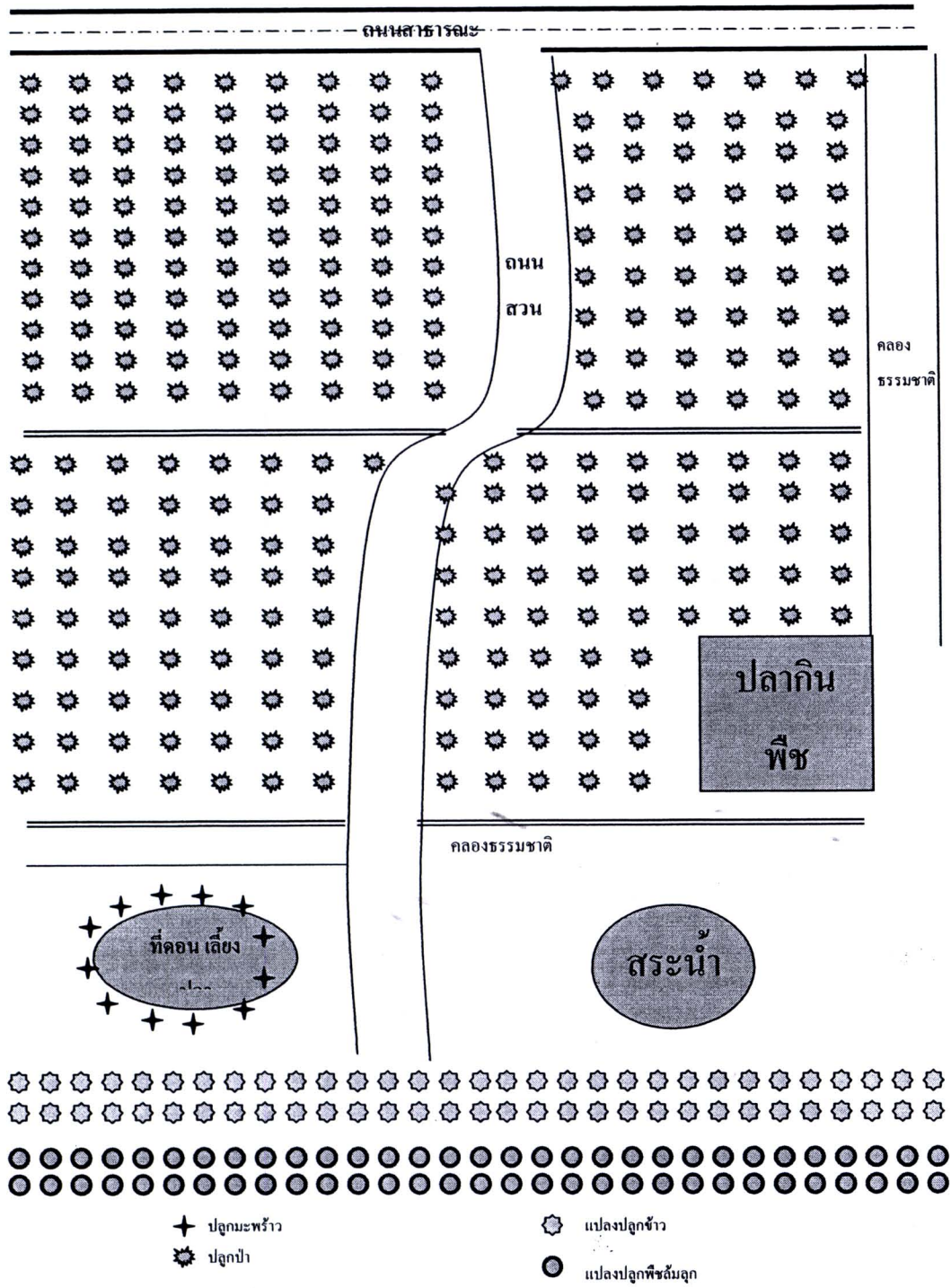
ส่วนพื้นที่ทำกินในปัจจุบันอยู่ในเขตปฏิรูปที่ดิน โดยได้รับหนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในที่ดิน ส.ป.ก. (ส.ป.ก. 4-01) จำนวนพื้นที่ 13 ไร่ ห่างจากที่อยู่อาศัยประมาณ 500 เมตร พื้นที่ทำกินเป็นรูปแบบวนเกษตรคือ ปลูกทุกอย่างที่กิน ใช้ประโยชน์ได้ทุกชนิดของพันธุ์ไม้ และมีสภาพแวดล้อมที่ดี โดยแบ่งเป็น 4 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ปลูกข้าว 4 ไร่

ส่วนที่ 2 ปลูกไม้เศรษฐกิจซึ่งเป็นที่ดอน 4 ไร่

ส่วนที่ 3 ปลูกไม้ล้มลุกประเภทไม้กินได้ 2 ไร่

ส่วนที่ 4 ส่วนที่เหลืออีก 3 ไร่ จะแบ่งเป็น บ่อ และสระน้ำ

ภาพที่ 4.1 แปลงที่ดินทำกิน

ที่มา : พ่อเลี่ยม. 2552

ในทุกกิจกรรมของที่ทำกิน พ่อเลี่ยมเป็นผู้ที่ลงมือทำด้วยตนเองพร้อมกับครอบครัวที่คอยช่วยเหลือบ้างเป็นบางส่วน และพ่อเลี่ยมเป็นผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ด้านวนเกษตรที่มีความสนใจตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 วนเกษตรเป็นการทำกิจกรรมการเกษตรหลาย ๆ อย่างในพื้นที่เดียวกันแบบผสมผสาน เช่น ปลูกพืชหลายอย่างทั้งไม้ยืนต้น พืชผล เลี้ยงสัตว์หลายชนิด เป็นต้น โดยเน้นไม้ยืนต้นเพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างต่อเนื่อง โดยคงความสมดุลของธรรมชาติและสภาพแวดล้อมไว้ ไม้ยืนต้นในระบบวนเกษตร หมายถึง พืชเนื้อไม้แข็งแรงมีชีวิตยืนนานหลายปี วนเกษตรเป็นแนวคิดและทางเลือกปฏิบัติของพ่อเลี่ยมตามความเหมาะสมของพื้นที่ เพื่อใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกและตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐาน ได้แก่ อาหาร พลังงาน และไม้ใช้สอยสร้างบ้านเรือน เป็นการดำรงชีวิตที่คงความสมดุลของธรรมชาติและสภาพแวดล้อม และพัฒนาเสริมสร้างความมั่นคงของพื้นดิน

“พ่อว่าถ้านับก้าวเท้าเดินจากบ้านไปถึงสวน จะได้ประมาณ 600 ก้าว พ่อเดินไปทุกวัน วนเกษตรเป็นชุมทรัพย์อันวิเศษสำหรับพ่อ ซึ่งเป็นการทำกิจกรรมการเกษตรหลายอย่างในพื้นที่เดียวกันแบบผสมผสานและสามารถเกื้อกูลกันอย่างสมดุล เช่น ปลูกพืชหลายอย่างทั้งไม้ยืนต้น ไม้ผล ไม้กินใบ และเลี้ยงสัตว์หลายชนิด โดยเน้น ไม้ยืนต้นเป็นหลัก เพื่อให้เกิดประโยชน์หลายอย่างแบบต่อเนื่อง ต้นไม้ 1 ต้น สามารถแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้หลายอย่าง ทำให้นกมีที่อยู่อาศัย ดินก็ดีขึ้นและยังให้ร่มเงาเกิดความร้อน ไม้ยืนต้นในระบบวนเกษตรเป็นไม้เนื้อแข็งมีชีวิตที่ยืนนานหลายปี หรืออาจเป็นไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม ไม้ไผ่ หรือไม้ตระกูลปาล์ม ไม้ผล คือ ผลผลิตของไม้สามารถนำมารับประทานได้โดยมิต้องนำมาปรุงแต่ง หรืออาจเป็นส่วนประกอบของอาหารอื่นได้ ยกตัวอย่าง พ่อกินพวกไม้ผลแล้วก็จะเก็บเมล็ดไว้ปลูก อย่างเงาะ ไม้ที่ปลูกได้กินผลผลิตแล้ว ส่วนไม้กินใบนำมารับประทานได้ทั้งใบแก่และใบอ่อน หรืออีกนัยหนึ่งของวนเกษตรคือ การปลูกพืชทุกชนิดที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์และรับประทานได้ ผสมผสานกับการเลี้ยงสัตว์ทุกชนิดเป็นความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติที่นำมาเพื่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ สวนแห่งนี้เกิดขึ้นจากความรักความเข้าใจที่มีต่อกันในครอบครัวจึงมีชื่อว่าออนซอน”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552)

4. ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว

ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวของพ่อเลี่ยมเกิดจากความรักที่มีต่อภรรยา และการดูแลเอาใจใส่ต่อบุตรทั้งสอง รวมทั้งสมาชิกในครอบครัวก็ให้ความเคารพ ด้วยสิทธิหน้าที่แห่งตนอย่างสมบูรณ์ด้วยความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน การทำหน้าที่ของแต่ละคนตามภารกิจที่เห็นความสำคัญของเวลาและกิจกรรมที่ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ส่วนการอบรมสั่งสอนบุตรให้มีความรักและเคารพในวิญญู โดยมีการพูดจาอ่อนน้อมต่อกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่ช่วยปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมอย่างน่าสรรเสริญ และความสามัคคีในครอบครัวของพ่อเลี่ยม จะเห็นได้จากการร่วมมือร่วมแรงในการทำ

กิจกรรมด้วยกันหลายอย่าง เช่น เรื่องการทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของแต่ละวัน จะมีการปรึกษาหารือกันในกลุ่มครอบครัว ทำให้พ่อเลี่ยมและครอบครัวได้ร่วมสนทนากันเกี่ยวกับการใช้จ่ายทุกวัน และเมื่อถึงสิ้นเดือนก็จะมีการสรุปค่าใช้จ่าย เพื่อจะได้รู้ว่าเงินเหลือเท่าไรในการดำรงชีวิตอยู่ ส่วนอีกเรื่องคือเครื่องสีข้าวที่ใช้แรงงานคนที่มีอยู่ในบ้านพ่อเลี่ยม ซึ่งมีขั้นตอนของการผลิตที่ทำให้เป็นเมล็ดข้าวสารเพียงหนึ่งคนก็สามารถผลิตได้แต่ต้องใช้เวลานาน แต่สำหรับครอบครัวพ่อเลี่ยมจะช่วยกันทำ เพื่อที่จะได้สำเร็จเร็วขึ้นทำให้เกิดความสามัคคี ส่วนเรื่องการทำผลิตภัณฑ์ไว้ใช้เองในครัวเรือน โดยเริ่มตั้งแต่การหาวัสดุตามธรรมชาติที่เก็บมาจากพื้นที่ทำกินแล้วนำมาทำความสะอาด เพื่อใช้เป็นส่วนประกอบในการทำผลิตภัณฑ์ การใช้แรงงานในการประกอบภาระจะดำเนินงานโดยสมาชิกทุกคนในครอบครัวร่วมกันอย่างแข็งขันทุกกิจกรรมที่ทำ มีการปรึกษาหารือไม่ว่าจะเป็นเรื่องในครอบครัวหรือเรื่องอื่น ๆ ที่เห็นควรนำมาวิเคราะห์แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ซึ่งจะเห็นได้ว่าพ่อเลี่ยมทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวได้เป็นอย่างดี สามารถนำพาสมาชิกในครอบครัวให้เกิดความสามัคคีและเจริญก้าวหน้าได้อย่างมั่นคง การให้ความรักความอบอุ่นและความสามัคคีในครอบครัวถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการอยู่ร่วมกัน อยู่อย่างมีความสุข

“ตื่นนอนมาพ่อจะกอดแม่ตอนเช้าเกือบทุกวันซึ่งเป็นการให้กำลังใจกัน ใครมีภารกิจต้องทำอะไรในหน้าที่ พ่อจะทำความสะอาดบริเวณที่พักอาศัย เก็บขยะแล้วแยกขยะ เสร็จแล้วจะนั่งอ่านหนังสือสักพัก ก็จะเดินไปที่ทำกินซึ่งห่างจากบ้านประมาณ 500 เมตร การเดินเป็นการออกกำลังกายจนถึงสวน พ่อก็จะพูดคุยกับต้นไม้อยู่สักพักก็จะกลับเข้าบ้านพร้อมเก็บพืชผักที่มีอยู่นำติดมือมาด้วยเพื่อนำมากิน”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552-2553)

“เมื่อก่อนพ่อสีข้าวด้วยเครื่องสีข้าวแบบแรงคน พ่อจะเป็นคนหมุนคันโยก แม่จะเป็นผู้เอาข้าวเปลือกมาใส่ในถังสานที่วางอยู่บนเครื่องสีข้าวที่เป็นตัวแกนหมุน ลักษณะของถังสานส่วนล่างของถังจะมีปีกยื่นออกมาด้านข้าง พอเมล็ดข้าวที่ถูกกะเทาะจะไหลออกด้านข้างถึง แม่ดู่จะตักใส่กระด้งเพื่อแยกเปลือกกับเมล็ดข้าวออกเรียกว่า “การฝัดข้าว” ขณะที่ทำก็จะพูดคุยถึงเรื่องต่าง ๆ ที่ได้ประสบหรือได้ยินจากผู้อื่น ทำให้เราได้มีเวลาอยู่ร่วมกัน มีปัญหาอะไรก็พูดคุยกันเสียเลยจะได้ไม่ค้างคาใจ”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552)

“แม้ว่าลูก ๆ เขาไปเรียนไกลเขาจะโทรกลับมาบ้าน เด็ก ๆ เขาก็ห่วงเรา นึกว่าเราแก่มั่ง เราก็ห่วงพวกเขาได้คุยกันก็ดีใจแล้ว ลูกของพ่อเวลาเขาอยู่กันก็จะช่วยกันทำงาน และเมื่อสองพี่น้องอยู่

กับพงษ์เวลาพูดคุยกันจะใช้น้ำเสียงที่สุภาพและมีคำว่า “ครับ” พ่อไม่ได้মনะ ลูกพ่อไม่เคยทะเลาะกันเลย”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552)

5. สังคม

พ่อเลี่ยมเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างยิ่ง คอยให้ความช่วยเหลือหรือให้คำปรึกษาแก่เพื่อนบ้านและผู้สนใจ โดยใช้วันสำคัญของไทย เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา ก็จะเชิญชวนให้ชาวบ้านมาร่วมกันทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมหรือส่วนรวม โดยทำกิจกรรมปลูกป่าชุมชนเขาน้อย ซึ่งเป็นแหล่งสวัสดิการของคนในชุมชนที่ได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เป็นแหล่งอาหาร ไม้ใช้สอย ได้แก่ ไม้จำพวกที่นำมาเป็นไม้วัสดุในการก่อสร้างบ้านหรือนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์อื่น ๆ ทั้งภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร เช่น ไม้ยูคาลิปตัส ไม้สน ไม้พยุง ไม้ไผ่ พืชสมุนไพร และพืชหายาก เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านเกิดความรักและสามัคคีกัน ช่วยกันรักษาสีเขียวล้อมในท้องถิ่น ในบางโอกาสได้รับเกียรติจากหน่วยงานของรัฐและเอกชนเชิญไปเป็นวิทยากรในเรื่ององค์ความรู้ของการน้อมนำเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตจนประสบความสำเร็จ เพื่อเป็นการเผยแพร่และเป็นต้นแบบให้กับผู้ที่สนใจต่อไป

“ในวันแม่จะมีประเพณีระลึกถึงพระคุณแม่ทั้งสี่ ได้แก่ แม่พระธรณี แม่คงคา แม่โพสพ และแม่ของลูกทุกคน เริ่มจากแม่พระธรณี เราจะรักษาป่า รักษาหน้าดิน ไม่ใส่สารพิษ เพื่อที่ว่าเวลาฝนตกน้ำจะชะล้างแต่อินทรีย์วัตถุที่มีคุณค่าจากป่าไปสู่แหล่งน้ำหรือแม่คงคา น้ำที่ไหลไปก็จะไหลไปสู่หน้าข้าวหรือแม่โพสพ แม่ก็จะได้อินทรีย์วัตถุไปหล่อเลี้ยงรวงข้าว สุดท้ายก็จะไปเป็นอาหารให้แม่ของทุกคน ดังนั้น ในเดือนสิงหาคมของทุกปี เราจึงมีแผนที่จะให้มีการร่วมกันปลูกป่าเสริม โดยให้สมาชิกที่มีลูกเกิดใหม่ 1 คน ต้องร่วมกันปลูกต้นไม้ครบครัวละ 20 ต้น พร้อมดูแลรักษาอย่างต่อเนื่อง โดยจะจัดสรรเงินให้รายละ 500 บาท เพื่อเป็นเงินทุนขวัญถุงและเป็นการปลูกต้นไม้ในใจคนอีกด้วย มีข้อแม้สำหรับสมาชิก ถ้าผู้ใดมาตัดไม้ไปใช้ ต้องมาปลูกชดเชยเท่ากับจำนวนที่ตัดไป หรือจะปลูกมากกว่านั้นก็ได้ ป่าชุมชนที่นี่จึงมีคำคมเฉพาะว่า ถอนมา-ปลูกคืน”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. บทสัมภาษณ์จากหนังสือผู้ใหญ่วิบูลย์กับการเรียนรู้ฯ)

“ในชีวิตของพ่อที่เหลืออยู่จะถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่ทั้งหมดให้กับผู้ที่ต้องการเรียนรู้ จนกว่าจะหมดลมหายใจ ใครมีหนังสือมาเชิญให้ไปบรรยายไม่ว่าภาครัฐหรือเอกชนยินดี ความรู้ที่มีอยู่ก็ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านเรา”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552-2553)

6. ก่อนการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การดำเนินชีวิตก่อนการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ของพ่อเลี่ยม มีหลายปัจจัยที่ทำให้เกิดวิกฤตทั้งภายในและภายนอกในการดำเนินชีวิต ได้แก่

ด้านครอบครัว กล่าวคือ ครอบครัวของพ่อเลี่ยมอยู่กันอย่างไม่ค่อยมีความสุข เพราะเกิดจากความขัดแย้งของพ่อเลี่ยมและภรรยา สาเหตุเนื่องมาจากภาระหนี้สินหลายด้านของครอบครัว เช่น การที่พ่อเลี่ยมคดอขายหมูต่าง ๆ การปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อขาย ซึ่งทำแล้วไม่คุ้มกับการลงทุนที่ต้องซื้อทุกอย่างจากนายทุน เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยเคมี และเคมีภัณฑ์การเกษตร เป็นต้น ทำให้เกิดดอกผลทางการเงินเมื่อถึงระยะเวลาการเก็บเกี่ยวและต้องจ่ายเงินให้กับนายทุน แต่บางครั้งเมื่อพบกับภาวะวิกฤตราคาสินค้าตกต่ำยิ่งทำให้พ่อเลี่ยมต้องพบกับหนี้สินที่ทวีคูณ ส่วนรายจ่ายประจำวันทั้งเรื่องอาหารการกินและของใช้อื่น ๆ ก็ต้องใช้เงินซื้อทุกอย่าง จะเห็นว่าพ่อเลี่ยมมีหนี้สินจำนวนมากจนกลายเป็นความยากจน

“เมื่อก่อนครอบครัวของพ่ออยู่กันอย่างไม่มีความสุข ทะเลาะกับแม่ด้วยกันบ่อยเนื่องจากมีหนี้สินหลายด้าน เช่น พ่อทำไร่ก็ต้องไปเอาของจากร้านค้ามาก่อนพอถึงเวลาเก็บผลผลิตค่อยเอาไปให้ ถ้าได้ราคาดีก็ให้เยอะแต่ถ้าไม่ดียังไม่พอให้คิดไว้ก่อน ของใช้ในบ้านซื้อใช้ทุกชิ้นและยังพ่อคดอขายหมูด้วย ยากที่จะหาเงินจากที่ไหนมีแต่เพิ่มทุน”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552)

ด้านกิจกรรมการเกษตร กล่าวคือ เมื่อปี พ.ศ. 2530 พ่อเลี่ยมได้ย้ายถิ่นฐานมาจากจังหวัดบุรีรัมย์มาอยู่จังหวัดฉะเชิงเทรา และได้จับจองที่ดินเพื่อทำการเกษตรในรูปแบบเดิมคือ การปลูกพืชเชิงเดี่ยว จนถึงปี พ.ศ. 2534 ได้รับการคัดเลือกให้เข้าไปทำกินในที่ดิน ส.ป.ก. การประกอบกิจกรรมการเกษตรคือ การปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่มีวิธีการแบบเดิม ๆ ที่ไม่เคยมีพัฒนาการให้เกิดผลผลิตมากขึ้นหรือดีกว่าเดิม และไม่สนใจที่จะเพิ่มพูนความแต่รู้ยังคงยึดหลักแบบดั้งเดิม

“ครั้งแรกที่ย้ายมาอยู่พ่อปลูกมันสำปะหลัง ทำไปก็ขาดทุน พอเห็นเกษตรกรในท้องถิ่นเขาปลูกข้าวโพดกับถั่วเหลือง ก็เปลี่ยนมาปลูกบ้างทำให้สินค้านำมากราคาก็ต่ำ พ่อไม่เคยคิดพัฒนาตัวเองเลย คิดว่าตนเองเห็นการทำเกษตรมาตั้งแต่เกิดไม่จำเป็นต้องมีใครสอน”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552)

ด้านสังคม กล่าวคือ กลุ่มเพื่อน ๆ ของพ่อเลี่ยมโดยมากก็จะเป็นพวกที่อยู่เกี่ยวข้อกับอขายหมูต่าง ๆ กิจกรรมที่ปฏิบัติส่วนมากประกอบด้วยสิ่งเสพติดหรือสิ่งที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม พ่อเลี่ยมไม่ได้ให้ความสนใจที่จะร่วมมือกับผู้อื่นทั้งในระดับชุมชนและจังหวัด

“ด้วยความที่พ่อเลี่ยมเป็นคนชอบกินเหล้า มีเพื่อนฝูงร่วมเมาหลายอาชีพ อยู่มาวันหนึ่ง ครูในหมู่บ้านที่เป็นเพื่อนร่วมวงเหล้าจะไปสัมมนาเรื่องแนวทางการดำเนินชีวิต ด้วยหวังจะไปกินเหล้าฟรีที่งานสัมมนา พ่อและพวกพ้องจึงติดตามครูไป”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์ในเอกสารเผยแพร่เล่มที่ 391 : 59)

“เมื่อก่อนเรื่องอบายมุขพ่อละแก่นัก กินเหล้า สูบบุหรี่ แท่งหอย เล่นโป ดีโก้ พนันมวย ทุกเรื่องของสิ่งเสพติดเป็นหมด กลับบ้านมาก็มีแต่เมา เงินไม่มีก็ไปเชื่อกับทางร้านมาก่อน เพื่อนฝูงเยอะ แต่กับครอบครัวไม่มีเวลา สิ่งที่ดี ๆ ที่หน่วยงานหยิบยื่นให้ไม่เอา เหมือนว่ารู้หมดแล้ว”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552)

ด้านเศรษฐกิจ กล่าวคือ ปัญหาหนี้สินของพ่อเลี่ยมเกิดจากการพึ่งนายทุนเงินกู้ เพื่อนำมาทำการเกษตรและใช้จ่ายในครัวเรือนยังเป็นภาวะวิกฤตอย่างมากที่ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ มีแต่จะเพิ่มภาระหนี้สินจากปีหนึ่งไปอีกปีหนึ่งด้วยการแก้ปัญหาจากเอกชนสู่สถาบันเงินกู้ของรัฐที่ไม่จบไม่สิ้น

“รายได้ปีหนึ่งของพ่อแค่ 40,000 บาท ไหนต้องเอาไปจ่ายให้เจ้าแก่ ค่ายา ค่าปุ๋ย ค่าขนส่ง แทบไม่เหลือกลับบ้าน และค่าของใช้ของกินที่ไปติดตามร้านค้า รายจ่ายของพ่อมีมากไม่พอ ต้องอาศัยกู้เงิน ธ.ก.ส. มาใช้หนี้ นายทุนเพราะดอกเบี้ยต่ำ แต่ใช้ว่าจะหมดถึงเวลาทำก็เอามาจากนายทุนเหมือนเดิม ชีวิตก็วนเวียนอยู่แบบนี้เป็นหนี้ซ้ำเป็นหนี้ซาก พุงง่าย ๆ หวานก็มีใช้วัน”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552)

ด้านสุขภาพ กล่าวคือ จากพิษสุราและสารเคมีที่พ่อเลี่ยมกินและใช้ จึงมีผลกระทบกับสุขภาพกายที่ทำให้ร่างกายทรุดโทรม การทำงานไม่คล่องตัว สุขภาพจิตก็มีผลเสียตามมาทำให้เกิดผลกระทบภาวะทางด้านอารมณ์ที่ทำอะไรลงไปแล้วไม่ถูกใจ และจะทำให้เกิดปากเสียงกับคนในครอบครัว

“จากเมื่อก่อนที่พ่อชอบกินเหล้าและใช้สารเคมีในไร่ ทำให้ร่างกายของพ่อดูว่ามันอ่อนเพลียทำอะไรอะไรนิดหน่อยก็เหนื่อย ทำอะไรก็ไม่ได้คืออารมณ์ค่อยจะเสีย”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552)

กรณีศึกษาที่ 2 : นางวรรณ คำคม (แม่วรรณ)

นางวรรณ คำคม ได้รับการแต่งตั้งเป็นปราชญ์เกษตรในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดนครปฐม ปี พ.ศ. 2550 มีอัตชีวประวัติและกระบวนการเรียนรู้ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสรุปได้ ดังนี้

1. ภูมิหลัง

แม่วรรณ คำคม อายุ 45 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 58/6 หมู่ที่ 3 ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 มีสมาชิกครอบครัว 5 คน สมรสกับนายทองดี คำคม อาชีพรับราชการ มีบุตร 3 คน คนที่หนึ่ง นายเอกมล คำคม จบการศึกษาระดับอุดมศึกษาแล้ว (ปัจจุบันนี้บวชเป็นพระ) คนที่สอง นายธรรมพงษ์ คำคม กำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย และคนที่สาม เด็กหญิงวรรณมล คำคม กำลังศึกษาอยู่มัธยมศึกษาตอนต้น แม่วรรณเป็นคนจังหวัดนครปฐม โดยกำเนิด ตอนเด็กอาศัยอยู่กับย่าประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนาข้าวสลับนาบัว ปลูกผักกะเจต และเลี้ยงสัตว์ ต่อมาได้รับมรดกเป็นที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดินที่เป็นที่ดินพระราชทาน จำนวน 10 ไร่ 50 ตารางวา ยังดำเนินชีวิตด้วยการทำเกษตรกรรมแบบเดิมเหมือนสมัยตอนที่อยู่กับย่า และในปี พ.ศ. 2537 ส.ป.ก. ทำโครงการป้องกันน้ำท่วม โดยขุดคันล้อมรอบแปลง ทำให้ที่ดินทำกินเหลือน้อยลง จึงหันมาปลูกพืชผสมผสาน ในปี พ.ศ. 2542

“เมื่อยามเด็กแม่จะช่วยย่าปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ทำนาบัวและนาข้าว ปลูกผักกะเจต เลี้ยงเป็ด ไก่และปลา พออายุก็ได้รับมรดกในที่ดิน 10 ไร่ ของ ส.ป.ก. และยังทำกินเหมือนเดิม เมื่อมีโครงการป้องกันน้ำท่วมทำให้ที่ดินถูกตัดเป็นคันรอบแปลง แม่เหลือที่ดินน้อยเลยเปลี่ยนมาปลูกพืชแบบผสมผสาน”

(นางวรรณ คำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

2. บุคลิกลักษณะ

แม่วรรณเป็นคนที่รูปร่างเล็ก ผิวขาว ชอบสวมใส่เสื้อผ้ายัด สวมใส่กางเกงสีคล้ำ เพื่อสะดวกต่อการดูแลและทำความสะอาด ทำให้ดูสุขภาพเรียบร้อย มีบุคลิกลักษณะคล่องแคล่วว่องไว และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ทักทายเพื่อนบ้านด้วยการยิ้มแย้มแจ่มใสอย่างคุ้นเคยและเป็นกันเอง แม่วรรณเป็นคนมีความกตัญญู ขยัน และมีความมานะอดทนในการทำงาน จึงได้รับมรดกตกทอดในการครอบครองที่ดิน นอกจากนั้นยังเป็นคนที่มีความรักและรับผิดชอบต่อครอบครัว และเป็นคนที่ไม่เอาเปรียบผู้อื่น มีปรัชญาชีวิตและวิสัยทัศน์ในการดำเนินชีวิตกว้างไกล

“ทำเพื่อลูก ต้องทำ ต้องสู้ ต้องขยัน ถึงจะมีกิน ไม่เบียดเบียนคนอื่น”

(นางวรรณ คำคม : เอกสาร เผยแพร่ ส.ป.ก. เล่มที่ 382)

“แม่ช่วยทำงานทุกอย่างตั้งแต่เด็ก ทุกคนในละแวกนี้ก็จะรู้จักและเห็นการทำงานของแม่ ในที่สุดย่าตายแม่ก็ได้รับช่วงดูแลที่ดินทำกิน การทำกินของแม่อังเหมือนเดิม”

(นางวรรณ คำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

“ชีวิตที่วุ่นวายนี้ไม่เป็นหนี้ ไม่ทำอะไรเกินตัว มีเงินทำได้เท่าไหนก็ทำไปก่อน”

(นางวรรณ คำคม : เอกสารเผยแพร่ส.ป.ก. เล่มที่ 432)

3. ที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำกินในปัจจุบันและสภาพแวดล้อม

แม่วรรณมีที่อยู่อาศัยและพื้นที่ประกอบอาชีพอยู่ในแปลงเดียวกัน ถือเอกสารสิทธิ์ ส.ป.ก. 4-01 จำนวน 10 ไร่ 50 ตารางวา

3.1 ที่อยู่อาศัย

จากผืนดินพระราชทานทั้งหมดของแม่วรรณใช้เป็นที่อยู่อาศัย จำนวน 1 ไร่ 50 ตารางวา ลักษณะบ้านเป็นบ้านชั้นเดียว มีห้องนอน 3 ห้อง สำหรับลูกชายทั้งสองคนละห้อง ส่วนอีกห้องหนึ่งสำหรับพ่อกับแม่และลูกสาวคนเล็ก ด้านข้างของบ้านต่อเติมเป็นที่รับซ่อมเครื่องยนต์ การเกษตรและรถยนต์ ซึ่งเป็นสถานที่ที่พ่อบ้านใช้เป็นที่พักพิงได้พิเศษเมื่อว่างเว้นจากงานประจำ ด้านหน้าของพื้นที่บ้านติดถนนและมีคันคลองที่มีน้ำไหลผ่าน แม่วรรณมีเรือหางยาวหนึ่งลำเป็นเครื่องมือทำกินสร้างรายได้เสริมให้กับครอบครัวและจะผูกเรือหางยาวไว้ตรงหน้าบ้าน เรือของแม่วรรณจะออกมารับนักท่องเที่ยวในวันเสาร์และอาทิตย์ เพื่อท่องเที่ยวตามวิถีชีวิตของชาวชนบทสมัยก่อนพื้นที่อยู่อาศัยของแม่วรรณมีการคมนาคมด้วยเรือเป็นยานพาหนะเพราะถนนยังไม่ได้ตัดผ่าน รอบบ้านของแม่วรรณจะเป็นพื้นที่ทำกิน

“บ้านแม่เป็นทั้งที่อยู่ ที่ทำกิน ล้อมรอบด้วยน้ำ วันเสาร์อาทิตย์เขาจะมีเรือในการขับเรือพานักท่องเที่ยวเที่ยวในสวน ถ้าอาทิตย์ไหนเป็นวันแม่ก็จะไป”

(นางวรรณ คำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

3.2 พื้นที่ทำกินในปัจจุบันและสภาพแวดล้อม

ที่ดินพระราชทานที่เหลือจากเป็นที่อยู่อาศัยของแม่วรรณแล้ว จะเป็นที่ทำกินจำนวน 9 ไร่ ซึ่งล้อมรอบบริเวณบ้าน และที่ดินพระราชทานของแม่วรรณต้องเข้าโครงการป้องกันน้ำท่วม จึงทำให้พื้นที่ทำกินลดน้อยลง เนื้อที่ใช้สอยในการประกอบอาชีพก็ลดน้อยลงไปด้วยหน่วยงานของ ส.ป.ก. ก็ได้แนะนำและส่งเสริมในการใช้พื้นที่ทำกิน ทำให้แม่วรรณปฏิบัติตามคำแนะนำและด้วยความที่เป็นคนขยันทำงานทุกรูปแบบ จึงนำส่วนที่เป็นร่องน้ำและคันกั้นน้ำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างสูงสุด ด้วยการทำเกษตรแบบผสมผสานแบ่งเป็นส่วน ๆ ดังนี้

ส่วนที่ 1 ขุดสระเก็บน้ำ 2 ไร่ เอาไว้เลี้ยงปลา บริเวณรอบ ๆ คันสระน้ำก็จะปลูกไม้ผลหลากหลายชนิด สำหรับบริโภคและการตลาด

ส่วนที่ 2 ขร่องจำนวน 5 ร่อง ความกว้างร่องละ 3 วา ยาว 80 วา จำนวน 3 ไร่ ในร่องจะปลูกพวกเคยหอม หมากใบ หมากลูก พืชที่ปลูกในร่องนี้นำไปขายให้กับพ่อค้าและแม่ค้าในตลาด หรือพ่อค้าและแม่ค้าในตลาดจะมารับถึงที่

ส่วนที่ 3 ประมาณ 4 ไร่ จะปลูกพืชผักสวนครัวและไม้ผล เช่น มะพร้าว ขนุน อ้อย มะม่วง ฝรั่ง เป็นต้น ทำให้เกิดความพอเพียงในการเลี้ยงชีพและที่เหลือจากการบริโภคสามารถนำไปจำหน่ายได้อีกด้วย

“แม่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระองค์ท่านสูงสุด เพราะได้เข้าทำประโยชน์ในที่ดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานให้ ส.ป.ก. นำมาปฏิรูปที่ดินเพื่อจัดให้กับเกษตรกร ทุกวันนี้แม่มีความสุขดีแล้ว”

(นางวรรณ คำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

“สิ่งที่แม่ปลูกทุกชนิดนำไปขายได้หมด บางอย่างพวกตลาดจะว่าเป็นประจำ แม่ก็ต้องเก็บไว้ให้คนที่ส่งก่อน อย่างใบเตยบางครั้งไม่พอส่งขายเสียขายจะได้เงินเสียหน่อย ก็อยากปลูกเพิ่มแต่ไม่มีที่แล้ว”

(นางวรรณ คำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

4. ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว

แม่วรรณเป็นคนที่สร้างความอบอุ่นให้แก่ทุกคนในครอบครัว นับตั้งแต่การจัดเตรียมอาหารการกินให้แก่สมาชิกในครอบครัว รับส่งลูกไปโรงเรียน อบรมและสั่งสอนลูกด้วยเหตุและผล ทำให้ทุกคนให้ความเคารพและรับผิดชอบในหน้าที่ของแต่ละคน และช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี เมื่อมีปัญหาก็สามารถนำมาปรึกษาหารือเพื่อหาทางแก้ไขได้ทุกกรณี และต้องการให้ลูก ๆ ทุกคนเป็นคนดีของสังคม

“คอยอบรมสั่งสอนลูกเสมอให้เป็นคนดีอย่าต้องทำให้ใครเดือดร้อน เรื่องเงินทองก็ให้รู้จักใช้ รู้จักเก็บ สิ่งที่เราต้องการก็จะซื้อด้วยเงินตัวเองจะรู้สึกภาคภูมิใจ หน้าที่ของแต่ละคนรับผิดชอบอะไรต้องทำให้เสร็จ และคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น พี่จะช่วยสอนการบ้านให้น้อง”

(นางวรรณ คำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

5. สังคม

แม่วรรณเปรียบได้กับเป็นผู้ประสานงานระหว่างสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมกับสมาชิกของกลุ่มหรือเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน และมีส่วนร่วมในกิจกรรมของ

หมู่บ้านเกือบทุกกิจกรรมโดยเป็นคณะกรรมการดำเนินงานกิจกรรมนั้น ๆ และเป็นอาสาสมัคร
หน่วยงานของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม มีหน้าที่ให้ความช่วยเหลือในการเผยแพร่
ข้อมูลข่าวสารให้แก่สมาชิกของกลุ่มหรือเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน และที่สำคัญแม่วรรณามี
ความพร้อมที่จะเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับเรื่องทางการเกษตรแบบผสมผสาน และความรู้เกี่ยวกับงาน
ประดิษฐ์ที่แม่วรรณาได้จากการฝึกอบรม จากการนำทางมะพร้าวมาสานเป็นตะกร้าสำหรับใส่ผลไม้
ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่แม่วรรณาอีกทางหนึ่งด้วย จนมีผู้มาเรียนรู้และนำไป
เป็นอาชีพเสริมจำนวนมาก ซึ่งแม่วรรณาก็ยินดีสอนให้อย่างไม่มีเงื่อนไข ปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าวได้
เปลี่ยนเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงและการสานตะกร้า ซึ่งเป็นผลพลอยได้จาก
การเพิ่มมูลค่าของวัสดุที่มีอยู่ในพื้นที่ทำกิน

“การดำเนินชีวิตไม่เพียงแต่สร้างประโยชน์และรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว
เท่านั้น ต้องรู้จักทำอะไรเพื่อส่วนรวมบ้าง”

(นางวรรณ คำคม : เอกสารเผยแพร่ ส.ป.ก. ฉบับที่ 432)

“ข้าพเจ้าจะสร้างเศรษฐกิจพอเพียงบนผืนแผ่นดินของในหลวงท่าน ให้การส่งต่อ
ลูกหลานในวันข้างหน้าต่อไป และวิชาการด้านความรู้ก็จะบอกให้ลูกหลานสืบทอดต่อไปในวัน
ข้างหน้า”

(นางวรรณ คำคม : เอกสารเผยแพร่ ส.ป.ก. ฉบับที่ 391)

6. ก่อนการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ก่อนการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ของ
แม่วรรณา มีหลายปัจจัยที่ทำให้เกิดวิกฤตทั้งภายในและภายนอกในการดำเนินชีวิต ซึ่งได้แก่

ด้านครอบครัว กล่าวคือ การดำเนินชีวิตของแม่วรรณาดำเนินตามแบบอย่างคุณค่าที่มี
ความอดทนและขยันทำมาหากิน แต่ยั้งขาดเรื่องการวางแผนที่ดีทางการเงินสำหรับไว้ใช้ใน
อนาคต ทำให้ขาดภูมิคุ้มกัน เมื่อมีปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างราบรื่น ทำให้แม่วรรณา
คิดว่าเมื่อสมัยก่อนที่ยังมีชีวิตอยู่การใช้จ่ายในการศึกษาของลูกหลานยังไม่มีค่าเรียนพิเศษ หรือ
ค่าเรียนวิชาคอมพิวเตอร์ จึงไม่จำเป็นต้องเก็บเงินไว้เป็นค่าใช้จ่ายเพิ่มเติม แต่มายุคสมัยนี้การศึกษา
เป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับลูกหลาน จึงทำให้แม่วรรณาต้องการหาเงินให้ได้มาก ๆ เพื่อไว้ใช้สำหรับ
การศึกษาของลูกหลาน จึงทำให้ไม่มีเวลาให้กับครอบครัว และเกิดความขัดแย้งระหว่างหัวหน้า
ครอบครัวกับแม่วรรณา ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญต่อการดำเนินชีวิตที่จะประสบความสำเร็จได้

“การดำเนินชีวิตของแม่ตามแบบย่าที่เป็นคนขยัน อดทน แต่ไม่รู้จักเก็บออมเพราะ
คิดว่ายังไ้เก็บเงินได้พอกับค่าเรียนลูก แต่พอมีรายจ่ายอื่น ๆ เข้ามาประดัง เช่น ค่าเทอมมาพร้อมกับ

ค่าเรียนเพิ่มเติมคอมพิวเตอร์ และบางทีก็มีค่ากิจกรรมอะไรของพวกเขา 2 คน ทำให้เกิดปัญหา ทำให้แม่ต้องทำงานหนักขึ้น แม่ก็มัวแต่หาเงินดูเราเหมือนจะห่างเหินไปคนละทิศละทาง มีปากเสียงกันบ่อยพูดอะไรไปก็ไม่เข้าใจกัน”

(นางวรรณ คำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

ด้านกิจกรรมการเกษตร กล่าวคือ การประกอบอาชีพด้านการเกษตรของแม่วรรณเป็นตามกระแสท้องถิ่นปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เหมือนกันกับคนในท้องถิ่น จึงต้องมีการแข่งขันในเรื่องของผลผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตดีกว่าแปลงที่ดินอื่น ซึ่งทำให้ต้องพึ่งพาสารเคมี แต่ขาดความรู้ในเรื่องของผลเสียที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมเชิงระบบนิเวศน์ ทำให้แม่วรรณคิดได้ว่าการทำเกษตรกรรมลักษณะนี้ถึงแม้ว่ามีพื้นที่ทำกินมาก ๆ ก็ไม่มีประโยชน์เพราะต้องลงทุนสูงแต่รายได้ตอบแทนต่ำ

“แถวบ้านแม่ทำกินคล้าย ๆ กัน จึงทำให้แข่งขันในการผลิตและราคาที่ไม่คุ้มต้นทุน มีแต่จะขาดทุน ความอยากได้ผลผลิตมากจึงจำเป็นต้องใส่ปุ๋ยเคมีเยอะ นานวันดินจะแข็ง”

(นางวรรณ คำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

“ตอนนั้นแม่มีความรู้ดีกว่าต่อให้มีที่ดิน 50 ไร่ ก็คงไม่พอเลี้ยงครอบครัวได้”

(นางวรรณ คำคม : ชาว ส.ป.ก. ฉบับที่ 9 ปีที่ 27)

ด้านสังคม กล่าวคือ การทำงานของแม่วรรณต้องรีบเร่งแข่งกับเวลา เพื่อที่จะทำให้ทันกับการส่งผลผลิตในสวนให้กับพ่อค้าแม่ค้า และต้องมาจัดตลาดพวกพืชใบที่ปลูกไว้ จึงทำให้ไม่มีเวลาที่จะทำประโยชน์เพื่อสังคม ขาดความเชื่อมโยงกับคนในชุมชนส่งผลให้ขาดความสามัคคี

“ความคิดเมื่อก่อนว่าเข้าช่วยสังคมและสังคมจะให้อะไร เวลาที่มีอยู่ก็น้อยเต็มที ตั้งแต่เข้าถึงเย็นทำไม่เคยหยุด”

(นางวรรณ คำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

ด้านเศรษฐกิจ กล่าวคือ เรื่องค่าใช้จ่ายประจำวันภายในครอบครัวของแม่วรรณ แต่ก่อนไม่ค่อยมีผลกระทบ ด้วยเหตุผลของการมีความมุ่งมั่นขยันในการทำงาน ที่ทำให้สามารถมีรายรับได้ทุกโอกาสของการประกอบอาชีพ และสามารถใช้จ่ายในแต่ละวันอย่างสบาย จึงไม่ได้คิดการเก็บออมไว้สำหรับใช้จ่ายในอนาคต เมื่อถึงเวลาที่มีความจำเป็นต้องใช้จ่ายเงินในคราวละมาก ๆ เช่น เรื่องค่าใช้จ่ายในการศึกษาและเรียนพิเศษของบุตร ทำให้มีปัญหาในเรื่องการจ่ายเงินดังกล่าว จึงทำให้แม่วรรณมีปัญหาในระบบการเงิน แม่วรรณจำเป็นต้องกู้เงินจากสถาบันการเงินของหน่วยงานรัฐและเอกชนบ้างตามสมควร

“แม่เก็บของในสวนขายได้ทุกวัน บางเสาร์ อาทิตย์ ขับเรือดพานักท่องเที่ยวได้ 200 ถึง 400 บาทต่ออาทิตย์ มีเงินใช้อย่างสบาย อยากได้อะไรก็ซื้อ ไม่นึกถึงวันข้างหน้าว่ามีความจำเป็นต้องใช้อะไรบ้าง นึกแล้วเสียดายกับวันเวลาที่ผ่านไปของการใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย”

(นางวรรณ คำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

ด้านสุขภาพ กล่าวคือ แม่วรรณใช้สารเคมีจำนวนมากกับพืชผลการเกษตรสารเคมีที่ใช้ระยะเวลายาวนานจะส่งผลกระทบต่อร่างกาย เนื่องจากกิจกรรมการเกษตรที่แม่วรรณทำโดยมากจะอยู่ในน้ำ ทำให้สภาพร่างกายในส่วนมือและเท้าที่แช่อยู่ในน้ำนาน ๆ ก็จะเปื่อยและคัน สุขภาพจิตก็จะเสียไปด้วยเพราะเกิดความกังวลกลัวว่าจะทำงานไม่ทันส่งสินค้า จึงมีความจำเป็นต้องจ่ายเงินค่ายาดูแลรักษาสุขภาพ

“เมื่ออยากได้ผลผลิตในสวนมากก็ต้องใช้สารเคมีมาก ของในสวนแม่โดยมากทำในท้องร่องที่มีน้ำ มือเท้าก็จะแช่อยู่ในน้ำตลอดทำให้เปื่อยและคัน แม่ต้องพยายามกินทาเพื่อให้ทุเลาการเจ็บปวด หรือบางทีก็ต้องซื้อวิตามินเสริมสร้างร่างกายกินบ้าง”

(นางวรรณ คำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

กรณีศึกษาที่ 3: นายจันทร์ เรืองเรรา (น้ำจันทร์)

นายจันทร์ เรืองเรรา ได้รับการแต่งตั้งเป็นปราชญ์เกษตรในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดราชบุรี ปี พ.ศ. 2551 มีอาชีพประมงและกระบวนการเรียนรู้ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

1. ภูมิหลัง

ภูมิลำเนาเดิมของน้ำจันทร์เป็นคนจังหวัดเพชรบุรี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 ขณะนี้อายุ 52 ปี สมรสกับนางละเวก ศรีถม อายุ 50 ปี อาชีพแม่บ้านแต่เป็นคนที่มีความสามารถหลายอย่าง เช่น งานก่อสร้าง การเกษตร และสามารถขับรถแทรกเตอร์ในการไถพรวนดินในไร่ได้อย่างคล่องแคล่ว มีบุตร 3 คน คนโตเป็นผู้หญิงจบปริญญาตรีทำงานที่องค์การบริหารจังหวัด (อบจ.) คนที่สองทำงานบริษัทเอกชน มีครอบครัวแล้วมีบุตรหนึ่งคน ส่วนคนเล็กจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ไม่ได้เรียนต่อเป็นแรงงานในครัวเรือนพักอาศัยบ้านเลขที่ 74/1 หมู่ที่ 5 ตำบลหนองพันจันทร์ อำเภอบ้านคา จังหวัดราชบุรี ที่ย้ายถิ่นฐานจากจังหวัดเพชรบุรีเพราะที่ดินทำกินของน้ำจันทร์มีเพียงเล็กน้อย น้ำจันทร์ได้นึกถึงอนาคตความเป็นอยู่ของคนในครอบครัวจึงได้ตามญาติไปทำมาหากินที่จังหวัดราชบุรี เมื่อปี พ.ศ. 2523 อาศัยอยู่กับญาติโดยช่วยญาติทำการเกษตรประเภทพืชเชิงเดี่ยว เช่น ทำไร่มันสำปะหลัง ข้าวโพด อ้อย เป็นต้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2526 น้ำจันทร์ได้หาซื้อที่ดินทำกินจากบุคคลที่เป็นชาวกระเหรี่ยง จำนวน 25 ไร่ ขณะนั้นน้ำจันทร์ยังพอมีทุนในการซื้อที่ดินและได้ทำการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ในปี พ.ศ. 2539 ได้เข้าอบรมและศึกษาดูงานที่

โครงการพระราชดำริห้วยทราย จังหวัดเพชรบุรี ทางเจ้าหน้าที่ในโครงการได้พาคณะของน้ำจันทร์ไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับการทำเกษตรผสมผสาน ทำให้น้ำจันทร์เริ่มเห็นถึงการที่ได้รับประโยชน์จากการทำเกษตรผสมผสาน และได้นำความรู้จากการศึกษาดูงานมาทำในพื้นที่ของตนที่เคยปลูกพืชเชิงเดี่ยว และได้เก็บเกี่ยวผลผลิตไปแล้ว โดยนำพืชผักที่จะปลูกใหม่ปลูกแทนที่ของเดิมเป็นบางส่วน ต่อมาในปี พ.ศ. 2540 น้ำจันทร์ได้รับเลือกเป็นสมาชิกในเขตปฏิรูปที่ดิน และได้รับหนังสืออนุญาตเข้าทำประโยชน์ในที่ดิน ส.ป.ก. (ส.ป.ก. 4-01) จำนวน 2 ไร่ 2 งาน และในปี พ.ศ. 2545 ได้รับพื้นที่เพิ่มจาก ส.ป.ก. อีกหนึ่งแปลง จำนวน 8 ไร่ รวมทั้งสิ้นที่น้ำจันทร์ได้รับพื้นที่ทำกิน จำนวน 10 ไร่ 2 งาน การดำเนินกิจกรรมในการประกอบอาชีพยังทำแบบเดิม ส่วนค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานด้านการเกษตรยังใช้เงินเชื่อ คือไปเอาวัสดุและเคมีภัณฑ์การเกษตรจากร้านค้ามาก่อน เมื่อได้ผลผลิตมาแล้วจึงนำไปชำระหนี้ที่ค้างไว้ แต่เมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวต้องเผชิญภาวะราคาพืชตกต่ำทำให้ขาดทุน ครั้งแรกเป็นหนี้ไม่มาก แต่ปีต่อ ๆ มาก็เป็นหนี้เพิ่มขึ้นเหมือนดินพอกหางหมู จนเป็นภาวะหนี้สินล้นตัว แต่ด้วยความมุ่งมั่นและไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคที่เกิดขึ้น จึงคิดทบทวนการดำเนินชีวิตที่จะพาครอบครัวให้อยู่อย่างมีความสุขได้อย่างไร และอีกหลายครั้งที่ได้ไปศึกษาดูงานที่ให้การอบรมเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง

“พอน้ำมีครอบครัวต้องแยกบ้านและที่ดินทำกิน ทำให้คิดว่าควหาที่ทำกินแห่งใหม่ พอได้มีญาติมาอยู่ที่ราชบุรีก่อน ติดต่อให้หาที่ดินทำกินเพื่อจะพาครอบครัวมาอยู่ และได้พากันมาอยู่ที่นี้ก็ปลูกพวกมันสำปะหลัง ข้าวโพด อ้อย ที่เป็นพืชเชิงเดี่ยวก็ปลูกเหมือนเดิมและก็เป็นหนี้อย่างที่เคยเป็นมันเป็นบทเรียนที่มีราคาแพงกับชีวิต แต่ชีวิตไม่สิ้นก็ต้องดิ้นกันไป”

(นายจันทร์ เรืองเรรา. การสัมภาษณ์. 2553)

2. บุคลิกลักษณะ

นายจันทร์ มีรูปร่างไม่ใหญ่นัก ความสูงเกิน 160 เซนติเมตร ผิวคล้ำ ทำทางสุขุม ใจเย็น พูดน้อย ยิ้มแย้มแจ่มใส ทำงานอย่างกระตือรือร้น แต่งกายอย่างเรียบง่าย เสื้อผ้ายัดสีออกคล้ำ ๆ ในขณะที่ทำงานหรือเดินอยู่ในบริเวณรอบ ๆ บ้านจะไม่ชอบสวมรองเท้า และเป็นคนที่เดินอย่างคล่องแคล่วว่องไว การทำงานต้องให้ทันต่อเวลาและสถานการณ์ด้วยความมุ่งมั่นในการปฏิบัติ น้ำจันทร์มีแนวคิดในการปฏิบัติงานด้วยการรู้จักวางแผน และวิเคราะห์สถานการณ์ในการทำเกษตรแบบผสมผสานที่แตกต่างจากคนอื่นท้องถิ่นในเรื่องของกาลเวลาในการเพาะปลูกและกิจกรรมในการปฏิบัติ และน้ำจันทร์ยังได้กล่าวแสดงความชื่นชมองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวครั้งใดจะแสดงสีหน้าแววตาด้วยความอึ้งอับและมีรอยยิ้มที่เปี่ยมสุข

“การทำงานของน้ำต้องวางแผน เพราะเดี๋ยวนี้ปลูกพืชหลายอย่างต้องคิดได้ไม่อย่างนั้นจะไม่ทันฤดูกาล”

(นายจันทร์ เรืองเรธา. การสัมภาษณ์. 2553)

3. ที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำกินในปัจจุบันและสภาพแวดล้อม

นายจันทร์ มีพื้นที่ทำกินอยู่ 4 แปลง แปลงที่หนึ่งคือแปลงที่ได้จากการจับจองเมื่อครั้งแรกที่นายจันทร์ย้ายมาอยู่จังหวัดราชบุรี ส่วนแปลงที่สอง แปลงสามได้รับหนังสืออนุญาตเข้าทำประโยชน์ในที่ดิน ส.ป.ก. (ส.ป.ก. 4-01) และแปลงที่สี่ทำการเช่า ซึ่งมีรายละเอียดการใช้ที่ดิน ดังนี้

3.1 ที่อยู่อาศัย

แปลงที่หนึ่ง จำนวน 25 ไร่ เมื่อตอนที่ย้ายถิ่นฐานมาอยู่ใหม่ได้จับจองไว้เป็นที่อยู่อาศัยและทำกินโดยการปลูกอ้อย ข้าวโพด มันสำปะหลัง ตามฤดูกาล และทำนา เพื่อบริโภคและจำหน่าย นายจันทร์ได้เป็นสมาชิกของ ส.ป.ก. ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 ทำให้ได้รับสิทธิในที่ดินแปลงใหม่ จึงย้ายที่พักอาศัยไปอยู่ในที่ดินแปลงที่ได้รับใหม่ ส่วนพื้นที่ที่รื้อถอนสิ่งก่อสร้างที่พักอาศัยนายจันทร์ได้ปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์เพื่อนำไปเลี้ยงวัว และยังได้ดำเนินการทำกิจกรรมการเกษตรดังกล่าวมาจนถึงปัจจุบัน

แปลงที่สอง จำนวนเนื้อที่ 2 ไร่ 2 งาน ใช้เป็นที่อยู่อาศัย ลักษณะบ้านเป็นบ้านไม้สองชั้น ชั้นบนมีหนึ่งห้องสำหรับเก็บของใช้ที่มีมูลค่า และพื้นที่ที่เหลือทั้งหมดเปิดโล่งสำหรับเก็บของใช้ที่เป็นชิ้นใหญ่ ๆ ที่ใช้งานน้อยหรือของที่ไม่ใช้งานแล้ว ส่วนชั้นล่างจะมีสามห้อง สำหรับลูก ๆ และนายจันทร์กับภรรยา พื้นที่ด้านหน้าห้องนอนมีบริเวณกว้างสำหรับวางเตียงนอนสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ที่ทำด้วยไม้สำหรับไว้พักผ่อนของทุกคน

ห้องครัวต่อเชื่อมออกมาทางหลังบ้านที่ติดบริเวณห้องนอน ท้ายครัวจะติดกับคลองที่นายจันทร์ได้ขุดไว้เลี้ยงกบและปลาหลากหลายชนิด เช่น ปลาตะเพียน ปลานิล ปลาหมอ ปลาช่อน และกบ เป็นต้น นายจันทร์ให้เหตุผลว่าที่ทำห้องครัวติดกับคลองเพราะเวลาที่ชะล้างพวกเศษอาหารจะเป็นอาหารของสัตว์น้ำ ส่วนน้ำก็ไหลลงคลองยังมีประโยชน์ต่อดินไม้ได้ต่อไป

ส่วนรอบบริเวณตัวบ้านปลูกพืช ผัก สมุนไพร แปลงเพาะกล้าผัก และเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นอาหารสำหรับบริโภคในครัวเรือน เหลือก็นำไปจำหน่าย พื้นที่หน้าบ้านจะทำเป็นเรือนศูนย์เรียนรู้ซึ่งมีอุปกรณ์ต่าง ๆ ตั้งอยู่ ได้แก่ เครื่องสีข้าวด้วยไฟฟ้า ทาง ส.ป.ก. จัดสรรงบประมาณให้เพื่อไว้เป็นแหล่งเรียนรู้ และส่งเสริมช่วยสมาชิกเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินให้นำข้าวมาสีและเก็บค่าบริการในราคาถูก และมีเครื่องมือการเกษตรอื่น ๆ ของศูนย์เรียนรู้ที่ใช้ประกอบกิจกรรมการทำปุ๋ยหมัก รวมถึงเป็นสถานที่สำหรับต้อนรับบุคคลทั่วไปที่สนใจเข้ารับฟังการบรรยาย ด้านฝั่งตรงข้ามเป็นพื้นที่ของพี่สาวนายจันทร์ได้ขอใช้ทำคอกวัวที่เลี้ยงไว้ประมาณยี่สิบกว่าตัว

3.2 พื้นที่ทำกินในปัจจุบันและสภาพแวดล้อม

แปลงที่สาม เป็นที่ทำกินจำนวน 8 ไร่ น้ำจันทร์ได้ปลูกผักสวนครัว สมุนไพร แซมด้วยสับปะรด ระยะทางที่อยู่อาศัยกับที่ทำกินห่างกันประมาณ 2 กิโลเมตร การเดินทางไปทำกิจกรรมการเกษตรต้องใช้รถยนต์หรือรถจักรยานยนต์ การทำเกษตรในแปลงนี้มีการวางแผนและจัดการตามความเหมาะสมของการผลิตตามฤดูกาลเพื่อจำหน่ายโดยเฉพาะ และเป็นแปลงที่สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตและทำให้มีรายได้เข้าบ้านตลอดปี

ส่วนแปลงที่สี่ น้ำจันทร์ยังได้เช่าที่ดินของผู้อื่นอีก 20 ไร่ เพื่อปลูกมันสำปะหลัง แซมด้วยสับปะรดสำหรับจำหน่ายให้กับตลาด ส่วนหญ้าเลี้ยงสัตว์ปลูกเพื่อให้วัวของตนเองกิน

“ทุกแปลงที่นี่ยังมีอยู่ใช้ปลูกผัก สมุนไพร อ้อย ข้าว และสับปะรด ส่วนผักเวลาปลูกต้องมีการวางแผน ระยะเวลาให้ผลผลิตตรงกับมีงานเทศกาลเพื่อจะได้ราคาดี แต่บางครั้งก็ต้องคอยไปปลูกผักขายกับบ้านอื่น ๆ เพราะจะทำให้ถูกพ่อค้ากดราคาเห็นว่าเป็นเยอะ พวกอ้อย สับปะรด พวกนี้ถึงเวลาเก็บเกี่ยวถ้าได้ก็เยอะก็เป็นเงินเก็บไป ถ้าเดือนรอนเงินก็ขายว่ว”

(นายจันทร์ เรื่องเรา. การสัมภาษณ์. 2553)

4. ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว

ครอบครัวของน้ำจันทร์มีสมาชิกทั้งหมด 7 คน ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก 3 คนและลูกสะใภ้กับหลานชายแรกเกิดที่เกิดกับลูกชายคนกลาง ทุกคนในครอบครัวแบ่งปันความรักให้กับหลานชาย ซึ่งเป็นสิ่งที่กำลังใจและสร้างความสุข ส่วนลูกสาวคนโตที่ทำงานในตัวเมืองเมื่อถึงวันสุดสัปดาห์ก็จะกลับมาบ้านเพื่อช่วยเหลือการทำงานภายในบ้าน และลูกชายคนสุดท้องกำลังอยู่ในวัยรุ่น และเป็นแรงงานแทนพ่อเมื่อน้ำจันทร์ไม่อยู่บ้าน แต่ปกติลูกชายคนสุดท้องจะไปรับจ้างป่าทำงานเพื่อหวังค่าจ้าง ส่วนการทำงานในบ้านก็จะได้ค่าตอบแทนเพียงเล็กน้อย ด้วยความเป็นวัยรุ่นของเขาที่ชอบออกไปรวมกลุ่มและร้องเพลงเล่นกีตาร์กับญาติและเพื่อนบ้านข้างเคียงกว่าจะกลับเข้าบ้านมาก็ประมาณเที่ยงคืนเกือบทุกวัน ทำให้น้ำจันทร์เป็นห่วงต้องคอยให้คำชี้แนะในการคบหาเพื่อนถึงเรื่องอบายมุขต่าง ๆ ที่มีโทษต่อตนเองและผู้อื่น ภายในครอบครัวของน้ำจันทร์ทุกวันนี้มีความสุขดีที่คอยให้ความช่วยเหลือและดูแลกันเป็นอย่างดี

“ในครอบครัวต้องช่วยเหลือดูแลกัน น้ำต้องเดินเข้าในบ้านเพื่อจะได้ดูเจ้าตัวเล็กเพื่อมีงานอะไรพอช่วยเหลือแม่บ้านได้บ้างก็จะทำได้ เพราะตอนนี้แม่ของเจ้าตัวเล็กยังทำงานหนักไม่ค่อยได้ต้องให้ย่าเขาคอยช่วยเหลือ เราเป็นปู่ก็ต้องช่วยกัน ส่วนลูกชายคนเล็กต้องคอยสอนว่าอะไรควรหรือไม่ควร และอย่าได้ไปยุ่งกับเรื่องยาเสพติดมันจะทำให้เสียอนาคต น้ำจะเตือนเสมอ”

(นายจันทร์ เรื่องเรา. การสัมภาษณ์. 2553)

5. สังคม

น้ำจันทรเป็นผู้นำวิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียงและกลุ่มออมทรัพย์ดีเด่นของพัฒนาชุมชน จากที่ประสบภาวะวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 ไม่สามารถหาแหล่งเงินทุนจากสถาบันการเงินของรัฐและเอกชน เพื่อนำไปจ่ายหนี้ที่ค้างจ่ายกับสถาบันการเงินที่พี่น้องเกษตรกรเป็นหนี้สินอยู่ น้ำจันทรจึงได้รวมตัวกับพี่น้องเกษตรกรให้ระดมทุนเป็นเงินทุนเพื่อหมุนเวียนจ่ายหนี้ด้วยกัน จนกระทั่งผ่านวิกฤตมาได้ จึงเห็นถึงความสำคัญของพลังที่เกิดจากการร่วมมือกัน กลายเป็น จุดเริ่มต้นของการรวมกลุ่ม ทั้งยังปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจากพืชไร่เชิงเดี่ยวมาปลูกพืชหลายชนิด เพื่อลดความเสี่ยง ป้องกันราคาผลผลิตตกต่ำ และปลูกผักให้มีรายได้เสริมรายวัน ร่วมกับชุมชน ทำตลาดผักเพื่อต่อยอดกิจกรรมในชุมชนกลายเป็นรายได้ประจำ และยังร่วมกับสมาชิกชุมชนก่อตั้ง ศูนย์เรียนรู้ และแปลงเกษตรรวมของชุมชน เพื่อให้การเรียนรู้และสร้างโอกาสกับสมาชิกชุมชน อย่างครบวงจร ส่งเสริมให้คนในชุมชนร่วมกันรักษาสิ่งแวดล้อม และทาง ส.ป.ก. ให้น้ำจันทรเป็น แกนนำและสนับสนุนในการดูแลรักษาผลประโยชน์ของเครื่องสีข้าว และเป็นจุดศูนย์รวมการสีข้าว ของคนในชุมชน เมื่อทำมาแล้วได้ผลผลิตจะได้ไม่ต้องเดินทางไปแปรรูปที่อื่น

“น้ำคอยให้คำปรึกษาและกำลังใจกับพี่น้องเกษตรกรที่ประสบปัญหาไม่ว่าจะเรื่อง เงินทุน หรือการทำการเกษตรเสมอ น้ำพยายามให้คนในกลุ่มรู้จักรู้สามัคคีกัน และชี้แนะให้คนใน ชุมชนช่วยกันปลูกต้นไม้ข้างทางเป็นการสร้างสภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี บ้านของผมเป็นศูนย์เรียนรู้ที่ ส.ป.ก. และหน่วยงานอื่นสนับสนุนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ สำหรับถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่ให้กับทุกคน ที่สนใจเครื่องสีข้าว เรามีของเราเพื่อว่าในชุมชนจะได้ไม่ต้องไปซื้อข้าวแพงกิน เอามาให้เมื่อไหร่ก็ จะรับสีข้าวให้ เครื่องสีข้าวได้จาก ส.ป.ก. จัดสรรงบมาให้ขอบคุณท่านเลขาฯ”

(นายจันทร เรืองเรรา. การสัมภาษณ์. 2553)

6. ก่อนการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การดำเนินชีวิตของน้ำจันทรก่อนการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีหลายปัจจัยที่ทำให้เกิดวิกฤตทั้งภายในและภายนอกในการดำเนินชีวิต ประกอบด้วย

ด้านครอบครัว กล่าวคือ การดำเนินชีวิตในครอบครัวของน้ำจันทรแม้ว่าจะมี ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน แต่ก็มีบางครั้งที่มีการปรึกษาหารือกัน และทำให้มีปัญหาที่เกิดขึ้นซึ่งเกิดจาก ความคิดเห็นหรือเหตุผลของคนในครอบครัวไม่ตรงกันบ้าง ทำให้เกิดปากเสียงหรือหนึ่งเงียบโดยไม่แสดงความคิดเห็นในกรณีอื่น ๆ ที่เป็นการแสดงความขัดแย้งกันภายในใจ ทำให้การดำเนินชีวิต ไม่ราบรื่นในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ

“ลั่นกับฟันเป็นเรื่องราวของคนที่อยู่ร่วมกัน บางครั้งแถมเหนื่อยจากงานมาแล้วมาเล่าให้เราฟัง เราก็บอกว่ามันควรเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ก็ไม่พอใจหาว่าเราไม่รู้เรื่องไม่ต้องพูด ทำให้องกันไม่พูดกันอยู่หลายวัน บ้านนี้เงียบเลย เพราะบางทีแถมหนีไปอยู่ไร่”

(นางละเวก เรื่องเรรา. การสัมภาษณ์ภรรยา. 2553)

“นำพุดคุยด้วยนี้กว่าแฟนจะเข้าใจกับพุดอะไรไม่เข้าหู”

(นายจันทร์ เรื่องเรรา. การสัมภาษณ์. 2553)

ด้านกิจกรรมการเกษตร กล่าวคือ นายจันทร์จะปลูกพืชตามคนที่ท้องถิ่น ใครปลูกอะไรก็จะปลูกตาม เพราะคิดว่าพื้นที่ทำกินอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำที่ไหลผ่านทั้งปี ทำให้มีโอกาสดีกว่าพื้นที่คนอื่น ๆ และในที่สุดก็ต้องประสบปัญหาในการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ตามกระแส เช่น บริเวณแถวที่ทำกินเขาปลูกข้าวโพดตนเองก็ปลูกตาม ครั้นถึงเวลาเก็บเกี่ยวผลผลิตจะมีระยะเวลาใกล้เคียงกันในบริเวณที่ทำกิน ทำให้ราคาผลผลิตจะถูกพ่อค้าคนกลางเอาเปรียบ เพราะพืชทุกชนิดจะมีจำกัดเวลาเก็บเกี่ยว ทำให้นายจันทร์จำเป็นต้องขายเป็นผลให้ขาดทุน

“แถวบ้านใครปลูกอะไรก็จะปลูกตาม พอถึงเวลาขายผลผลิตเยอะทำให้พ่อค้าบีบราคา จำเป็นต้องขาย ขายแล้วก็ขาดทุน”

(นายจันทร์ เรื่องเรรา. การสัมภาษณ์. 2553)

ด้านสังคม กล่าวคือ นายจันทร์เป็นคนขยันในการทำไร่สวน จึงทำให้มีเวลาน้อยที่จะไปสมาคมกับบุคคลภายนอก นอกจากเพื่อนบ้านที่เป็นญาติและคนบ้านใกล้เคียงที่ทำการเกษตรด้วยกัน จะปรึกษาหารือกันด้วยเรื่องการทำไร่ ทำนา ที่ตนปฏิบัติอยู่ การศึกษางานทั้งภายในและภายนอกสถานที่ไม่เคยให้ความสนใจ คิดว่าการทำการเกษตรก็เหมือน ๆ กัน รู้จักวิธีปลูก ฝัดยา ใส่ปุ๋ย คายหญ้า ตัดแต่งดิน เหมือนที่ปู่ ย่า ตา ยาย หรือคนรุ่นก่อนทำกันมา

“คิดเองทำเอง ผลผลิตไม่ดีก็ใส่ปุ๋ยเคมีเพิ่ม จะติดต่อกับผู้คนอื่น ๆ ไม่มีเวลาเพราะงานในไร่ก็เยอะ ฝัดยา ใส่ปุ๋ย คายหญ้า เก็บโน้นทำนี่งานมีทำทั้งวัน”

(นายจันทร์ เรื่องเรรา. การสัมภาษณ์. 2553)

ด้านเศรษฐกิจ กล่าวคือ ภาวะหนี้สินของนายจันทร์ที่มีอยู่ ทำให้การใช้จ่ายในครัวเรือนต้องใช้กันอย่างประหยัด เพื่อความอยู่รอดของแต่ละวันด้วยการหารายได้จากการรับจ้างทั่วไป สิ่งของที่อยากได้ถึงแม้ว่าจะเป็นความจำเป็นบางอย่าง ก็ไม่สามารถที่จะซื้อได้ตามต้องการทั้งหมด สิ่งของเครื่องใช้ที่มีอยู่ก็ใช้เท่าที่มี อาหารการกินเก็บจากสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่

“หนี้สินที่มีอยู่ประมาณ 700,000 กว่าบาท คิดแล้วพอแท้ บอกภรรยาต้องอดทน”

(นายจันทร์ เรืองเรธา. การสัมภาษณ์. 2553)

ด้านสุขภาพ เมื่อก่อนทุกคนในครอบครัวช่วยกันการฉีดยาฆ่าแมลงในพืชไร่ ใส่ปุ๋ย สิ่งที่ใช้ในการเกษตรเป็นพวกสารเคมีทั้งหมด ขณะที่ทำก็ไม่ได้มีการป้องกัน สารเคมีเข้าสู่ร่างกายทำให้สุขภาพทรุดโทรม

“กลับจากไร่ที่ไร่มันครั้นเนื้อครั้นตัว ต้องรีบอาบน้ำ ง่วงและอยากนอน สุขภาพแย่งทั้งกายและใจ ยังดีที่บางครั้งก็ให้กำลังใจกันและกันในครอบครัว”

(นายจันทร์ เรืองเรธา. การสัมภาษณ์. 2553)

ตอนที่ 2 กระบวนการเรียนรู้เพื่อการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

กรณีศึกษาที่ 1 : นายเลี่ยม บุตรจันทา (พ่อเลี่ยม)

กระบวนการเรียนรู้ของพ่อเลี่ยมที่ประสบความสำเร็จจากการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในเรื่องการทำบัญชีครัวเรือน การทำวนเกษตร และการแปรรูปผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ควบคู่กับการดำรงชีวิต จึงทำให้เกิดการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงในการดำเนินชีวิตให้ดีขึ้น ซึ่งประกอบด้วย ด้านครอบครัว ด้านกิจกรรมการเกษตร ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และด้านสุขภาพ เป็นผลให้ได้รับการยกย่องเป็นปราชญ์เกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน และได้รับรางวัลสูงสุดระดับประเทศ เมื่อปี พ.ศ. 2550 ในเรื่องการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้จากสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) เริ่มจากการที่ได้รับรู้ข้อมูลการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มีประโยชน์ จึงทำให้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองและครอบครัว ทำให้เกิดความสนใจในข้อมูลที่รับรู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ และนำไปทดลองปฏิบัติจนเห็นผลของความสำเร็จ จึงนำไปปฏิบัติในชีวิตจริงจนเกิดความชำนาญ และสามารถนำไปแก้ไข ปรับปรุง พัฒนาแบบบูรณาการตามศักยภาพของพื้นที่ทำกิน โดยมีกระบวนการเรียนรู้ ดังนี้

1. ขั้นการรับรู้

เมื่อปี พ.ศ. 2539 สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ได้ส่งพ่อเลี่ยมเข้ารับฟังการบรรยายการแลกเปลี่ยนประสบการณ์แนวคิดของผู้อาวุโสที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง ซึ่งผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม เป็นผู้มีประสบการณ์และความสำเร็จในด้านการทำวนเกษตรโดยใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งได้รับเกียรติมาเป็นวิทยากร ทำให้พ่อเลี่ยมได้รับรู้

เรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของการทำบัญชีครัวเรือน การทำวนเกษตร และการแปรรูปผลิตภัณฑ์ใช้เองในครัวเรือนที่ส่งผลถึงการดูแลสุขภาพได้อย่างดีเยี่ยม โดยไม่ต้องพึ่งพาร้านขายยาที่ไม่มีเภสัชกรอยู่ พ่อเลี่ยมได้รับรู้ในเรื่องต่าง ๆ เกิดความสนใจและเป็นการจุดประกายการเรียนรู้แห่งการเริ่มต้นชีวิตใหม่ในทุกเรื่องที่คุณใหญ่วิบูลย์นำเสนอ

“ส.ป.ก. ส่งพ่อไปพ่อก็ไป เพราะพ่ออาศัยอยู่ในพื้นที่ของเขา แต่คิดว่าเขาคงนำสิ่งดี ๆ มาให้ เมื่อก่อนพ่อไม่เคยสนใจ เอาแต่เมากับเพื่อน ๆ”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552)

“คำบอกเล่าของคุณใหญ่วิบูลย์ที่พูดถึงเรื่องการทำวนเกษตร และได้ให้ความหมายของการอยู่อย่างเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องของการรู้จักตนเอง การผลิตเพื่อมุ่งทำเอง ใช้เอง กินเอง และการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า โดยไม่ต้องพึ่งพาสถาบัน อีกทั้งยังเป็นการดูแลสุขภาพไปด้วยในตัว”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552)

2. ชั้นความตระหนักในปัญหา

จากการที่ได้รับรู้เรื่องการใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงทำให้พ่อเลี่ยมเห็นคุณค่าประโยชน์ที่มีต่อตนเองและครอบครัว และได้ตระหนักถึงปัญหาทางด้านครอบครัวที่ทำให้เกิดความไม่เข้าใจกันและขาดความสามัคคี ด้านกิจกรรมการเกษตรที่ทำไปมีแค่ขาดทุน ด้านเศรษฐกิจมีหนี้สินจำนวนมาก ด้านสังคมไม่เคยให้ความร่วมมือต่อชุมชน และด้านสุขภาพของตัวพ่อเลี่ยมที่มีแต่ทรุดโทรมลง ทำให้คิดได้ว่าสิ่งที่รับรู้จะสามารถนำมาช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้

“คำว่าจนแล้วไม่จน ลองบันทึกดู มันทำให้พ่อลองทำดู สิ่งปรากฏในบัญชีคือค่าตอบแทนที่ได้รับทุกปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้พ่อคิดว่าเราควรหาทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ด้วยเศรษฐกิจพอเพียง”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552)

“ปัญหาของพ่อมันหลายด้าน ทุกปัญหามีความเกี่ยวพันกันหมด เริ่มจากพ่อชอบกินชอบเที่ยว ชอบเล่นการพนัน มีเท่าไรก็ใช้ ไม่นึกถึงอนาคต อยู่ไปวัน ๆ เอาแต่สนุกสบาย เลยไม่มีเงินจะทำอะไรก็ไม่ดีไปหมด ไร่นาที่ทำก็ไม่ได้ผลแถมราคาค่ำ เมียก็ต่อว่า พ่อเครียดก็กินเหล้า ทุกอย่างเป็นตัวก่อหนี้ทั้งนั้น หนี้ใช้ว่าเป็นปีเดียวแล้วจะใช้หมด ทำให้เกิดความท้อแท้พาลไม่สบาย 3 วันดี 4 วันไข้ ใจจริงใครก็ไม่อยากมีหนี้หรอกแต่ไม่รู้จะทำอย่างไร ทำให้พ่อต้องหาทางแก้ไขแล้ว”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552-2553)

“อาชีพของพ่อคือ ทำนาข้าว ทำไร่ข้าวโพด ไร่ถั่วเหลือง และไร่มันสำปะหลัง มีบางครั้งต้องไปรับจ้าง ชีวิตทำงานหนัก แต่ยังเป็นหนี้ ทำให้พ่ออยากเรียนรู้เพื่อครอบครัว”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา : บทสัมภาษณ์จากหนังสือผู้ใหญ่วิบูลย์กับการเรียนรู้ฯ)

3. ชั้นความใส่ใจ

ความสนใจในเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ใช้การทำบัญชีครัวเรือนเป็นตัวชี้วัดในการดำรงชีวิต ส่วนการทำวนเกษตรเป็นแนวคิดในการทำอาชีพ และการทำผลิตภัณฑ์ใช้เองในครัวเรือนเป็นส่วนส่งเสริมและลดต้นทุนของการดำเนินชีวิตให้อยู่อย่างพอมี พอกิน จึงทำให้พ่อเลี่ยมเอาใจใส่อยากจะเรียนรู้ในเรื่องดังกล่าว จึงศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมด้วยวิธีการต่าง ๆ และสามารถนำมาวิเคราะห์เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง และวิธีการเรียนรู้มีหลากหลายวิธีขึ้นอยู่กับกิจกรรมที่จะดำเนินการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

3.1 การศึกษาค้นคว้าด้วยวิธีการเรียนรู้แบบต่าง ๆ

การศึกษาค้นคว้าจากวิธีการเรียนรู้หลากหลายวิธีที่พ่อเลี่ยมต้องการรู้ อย่างมีความสัมพันธ์หรือเชื่อมโยงกันเพื่อให้เกิดการรับรู้ ได้แก่ การอ่าน การฟัง การเห็นหรือการดู การจด และการศึกษารับรู้จากของเดิมหรือของใหม่ ประกอบด้วย

การฟัง เมื่อพ่อเลี่ยมได้รับฟังความคิดของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ที่เล่าประสบการณ์และแนวคิด เรื่องการที่คนไม่รู้จักตนเอง ซึ่งพ่อเลี่ยมเกิดความใส่ใจในคำพูดและเกิดการถกเถียงในใจที่คนไม่รู้จักตนเองได้อย่างไร แต่การไม่รู้จักตนเองในความหมายของผู้ใหญ่วิบูลย์เป็นเรื่องเกี่ยวกับการใช้จ่ายที่มีรายรับรายจ่าย โดยมีเครื่องมือคือการทำบัญชีครัวเรือน ในที่สุดพ่อเลี่ยมก็รับฟังความคิดเห็น

“พ่อใส่ใจในคำพูดของผู้ใหญ่วิบูลย์ที่พูดว่าเกษตรกรไม่รู้จักตนเอง พ่อก็เถียงในใจไม่รู้จักตัวเองยังงี้ บ้าแล้ว แต่การไม่รู้จักตัวเองในความหมายของผู้ใหญ่วิบูลย์ คือไม่รู้ว่ามีวัน ๆ หนึ่งตัวเองทำอะไรบ้าง มีรายรับรายจ่ายอย่างไร มากน้อยแค่ไหน ผู้ใหญ่วิบูลย์บอกว่า การที่จะรู้จักตัวเองต้องมีเครื่องมือ คือ ต้องทำบัญชีรายรับรายจ่าย ผมฟังก็เออ..เข้าทำดี น่าจะลองทำดู”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552)

การเห็นหรือการดู ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อพ่อเลี่ยม เพื่อไว้พิจารณาว่าสิ่งได้พบเห็นหรือคู่มานั้นมีคุณประโยชน์ต่อตนเองหรือครอบครัว ก็จะมีวิธีการเก็บข้อมูลที่สำคัญด้วยวิธีอื่น ๆ ต่อไป

“พ่อไปเห็นการทำวนเกษตรที่บ้านผู้ใหญ่วิบูลย์มาทำให้พ่อตื่นตาตื่นใจ และคิดว่าเราควรกลับไปทำที่บ้านของเราบ้าง”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552)

การจำ พ่อเลี่ยมให้ความสนใจในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง และคิดว่ากลับไปแล้วต้องทำอย่างที่ได้ศึกษาดูงานจากภาพที่เห็น ความทรงจำของภาพจะติดทั้งตาและความคิด

“พ่อเห็นอะไรที่ถูกต้องมันจะติดตาติดใจ และกลับไปบ้านต้องลองทำ”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552)

การอ่าน เป็นสิ่งที่พ่อเลี่ยมกระทำทุกวัน ซึ่งในแต่ละวันพ่อเลี่ยมจะหาเวลาอ่านหนังสือหลากหลายชนิดวันละประมาณหนึ่งถึงสองชั่วโมง และเมื่อมีการอ่านแล้วพ่อเลี่ยมก็จะเกิดการใส่ใจ และเกิดความคิดว่าสิ่งที่ค้นพบจากการอ่านจะสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและครอบครัวได้หรือไม่

“พ่อเป็นคนชอบอ่านหนังสือวันหนึ่ง ๆ พ่อจะต้องอ่านหนังสือให้ได้หนึ่งหรือสองชั่วโมง พ่อเรียนรู้ด้วยการตั้งคำถามให้กับตัวเองและครอบครัว เหมือนเป็นการเช็คตัวเองที่ว่าสิ่งที่เคยได้รู้ได้เห็น สามารถมาเป็นคำตอบและให้เหตุผลได้หรือไม่”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552-2553)

การจด เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการฟัง การอ่าน และการเห็น เพื่อนำมาบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อป้องกันการลืมในการที่จะนำมาใช้ประโยชน์ต่อไปในภายหน้าได้อย่างไม่ลืมเลือน ทั้งยังเป็นคุณสมบัติของประโยชน์ต่อตนเองและคนรุ่นหลัง เพื่อเป็นการขยายโอกาส

“จดแล้วไม่จน....ลองบันทึกรายจ่ายทุกวัน”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา : สัมภาษณ์ทางสื่อโทรทัศน์ช่อง 11 เมื่อวันที่ 7 เม.ย.52)

การศึกษาดูงานจากพื้นที่ที่ปฏิบัติงานจริง พ่อเลี่ยมได้เห็นกระบวนการปลูกพืชผักสมุนไพรพื้นบ้าน ที่เน้นความหลากหลายทางชีวภาพและโครงสร้างของสังคมพืช ทำให้พ่อเลี่ยมเกิดความคิดที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในกิจกรรมของตนเองต่อไป

“พ่อเป็นหนึ่งในสมาชิกของชุมชนบ้านนาอีสาน ที่เป็นผู้นำทางความคิดด้านการจัดการการเกษตรที่เรียกว่าวนเกษตร ได้พาชาวบ้านกลุ่มหนึ่งเดินทางไปดูงานที่ศูนย์วนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ เป็นผู้ใหญ่บ้านห้วยหิน ตำบลลาดกระโทง อำเภอสนามชัยเขตได้เห็นการปลูกพืชผักท้องถิ่นและสมุนไพรที่สามารถเกื้อกูลต่อกัน”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552)

การศึกษาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น พ่อเลี่ยมได้ศึกษาการดำเนินชีวิตเมื่อสมัยที่ยังเป็นเด็ก ได้เห็นพ่อทำการสีข้าวจากเครื่องสีข้าวที่ใช้แรงงานคนมาเป็นอาหารให้กับคนในครอบครัว จึงทำให้พ่อเลี่ยมจำภาพกิจกรรมในครัวเรือนได้อย่างแม่นยำในเรื่องการสีข้าวใช้แรงงานคน เริ่มตั้งแต่เทข้าวเปลือกลงในถังหมุนไม้สาน ที่วางอยู่บนเนื้อไม้ที่เป็นแท่นรองรับถังไม้สานอยู่และมีเชือกติดกับคันโยก เพื่อเป็นตัวเคลื่อนหมุนในการบดกะเทาะข้าวเปลือก และบอกวิธีโยกว่าไม่ควรทวนเข็มนาฬิกาข้าวเปลือกก็จะไม่ถูกบดและข้าวก็จะไม่ออกมา ให้โยกตามเข็มนาฬิกาข้าวเปลือกก็จะถูกกะเทาะไหลออกมาลงข้าง ๆ แท่นที่เป็นร่องปีกจนเต็มราง พ่อเลี่ยมก็ให้เอาข้าวเปลือกที่กะเทาะแล้วไปใส่ในกระด้ง เพื่อคัดเอาเปลือกที่แตกออกจากเมล็ดข้าวจะได้นำไปหุงกิน และยังมีข้อคิดในเรื่องการใช้ประโยชน์จากเครื่องสีข้าวที่ใช้แรงงานคนที่ทำให้ลดต้นทุนในการใช้แรงงานและลดต้นทุนค่าใช้จ่าย พร้อมทั้งยังมีคุณประโยชน์ต่อสุขภาพ ซึ่งพ่อเลี่ยมว่าจะนำเครื่องสีข้าวที่ใช้แรงงานคนมาใช้ในการดำเนินชีวิตและสอนให้ลูกหลานรู้จักวิธีการต่อไป

“ตั้งแต่พ่อจำความได้ก็เห็นเครื่องสีข้าวที่พ่อใช้อยู่ มันจำเป็นสำหรับพวกคนบ้านนอกที่ต้องมีไว้ใช้ เพราะมันช่วยผ่อนแรงและประหยัดไฟฟ้า ถ้ามีแต่ตัวข้าวในครกกว่าจะได้กินก็มืดและแถมยังได้ออกกำลังกายอีก มันเป็นภูมิปัญญาของคนสมัยปู่ ย่า ตา ยาย”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552-2553)

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้ที่มีประสบการณ์ เมื่อพ่อเลี่ยมได้ถูกรับเชิญเป็นวิทยากรในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงหลายแห่งทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ทำให้พ่อเลี่ยมนำประสบการณ์ที่ได้รับรู้ไปพัฒนาและเปลี่ยนแปลงในการดำเนินชีวิตส่วนที่บกพร่อง จนประสบความสำเร็จทำให้หมดภาระหนี้สินและครอบครัวมีความสุขอย่างยั่งยืน ดังตัวอย่างที่พ่อเลี่ยมได้รับฟังการบรรยายของผู้ใหญ่วิบูลย์ว่า ผลจากการที่ตนได้ปลูกต้นไม้ จำนวนไม่ต่ำกว่า 500 ชนิด ทั้งกินได้และไม่ได้ และยังทำให้พื้นที่เกิดความสุขโดยธรรมชาติ เมื่อปลูกของกินได้เราก็กิน การรู้จักปลูกเพิ่มก็ทำให้มีของกินเพิ่มขึ้น เหลือก็นำมาขายหรือต่อยอดในการผลิตภัณฑ์บางอย่างสำหรับใช้ในครัวเรือนได้ โดยไม่ต้องพึ่งพาดูแล

“พ่อได้พบกับผู้ใหญ่วิบูลย์และได้ฟังท่านพูดถึงการใช้ชีวิตแบบพอมี พอกิน จาก การปลูกต้นไม้เยอะ ๆ ที่สามารถทำให้มีกินมีใช้และยังนำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ใช้ในครัวเรือนได้ อีก พ่อก็หาพันธุ์ไม้จากคนรู้จัก ขอบ้าง ซื้อบ้าง นำมาปลูกและก็เห็นผลจนสร้างเนื้อสร้างตัว มีการจัดการที่ดีกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ กระทั่งไม่มีหนี้สินและอยู่ได้อย่างมีความสุข”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552-2553)

3.2 ตัวอย่างความเอาใจใส่ในกิจกรรม

3.2.1 การทำบัญชีครัวเรือน

พ่อเลี่ยมได้ดูตัวอย่างการทำบัญชีครัวเรือนเกิดความใส่ใจ และทำให้พ่อเลี่ยมได้คิดว่าวัสดุที่จะนำมาใช้เป็นเครื่องมือประกอบการทำบัญชีที่บ้านมีอยู่แล้วไม่ต้องลงทุนอะไรมากมาย จึงได้นำเรื่องการทำบัญชีครัวเรือนมาเป็นหลักคิดและปฏิบัติ เพื่อเป็นการรับรู้ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน

“พ่อว่าถ้าวันนั้นไม่ทำบัญชี พ่อก็ไม่รู้ถึงการใช้จ่าย พ่อว่ามันก็ทำให้เราแก้ไขรอยรั่วได้ พ่อคิดนะที่เห็นตัวอย่างไม่เห็นต้องลงทุนอะไร สมุดลูกก็มีกลับไปบ้านต้องทำดู”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552)

3.2.2 การทำวนเกษตร

พ่อเลี่ยมใส่ใจในการเรียนรู้ที่ได้ไปศึกษาดูงานที่บ้านผู้ใหญ่วินุลย์ เข้มเฉลิม เรื่องการปลูกพืชหลากหลายชนิดที่เกื้อกูลต่อกัน และพืชที่สำคัญที่สุดในการดำรงชีพคือการปลูกข้าว ในการเรียนรู้ครั้งนี้จะมีผู้ใหญ่วินุลย์เป็นวิทยากรในการบรรยายให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่อง คุณประโยชน์และสรรพคุณของต้นไม้ จึงทำให้พ่อเลี่ยมได้คิดถึงความอยู่รอดของการดำเนินชีวิต

“ตอนที่พ่อได้ไปดูงานที่บ้านผู้ใหญ่วินุลย์ เห็นการปลูกพืชที่หลากหลาย และเกื้อกูลต่อกัน มีกินได้และไม่ได้ ผู้ใหญ่จะคอยบอกเรื่องต้นไม้ชนิดนี้มีสรรพคุณอย่างไร ส่วนไม้ผลก็มีหลายอย่าง และยังพวกสมุนไพรที่ใช้ทำอาหารก็เยอะ พ่อคิดว่าอย่างนี้ไม่อดตาย และที่สำคัญที่สุดต้องปลูกข้าวไว้กินเอง”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2553)

4. ขั้นตอนการทดลองปฏิบัติ

การทดลองปฏิบัติเป็นการนำข้อมูลที่ได้รับรู้และความเอาใจใส่ให้นำมาทดลองปฏิบัติ เพื่อเป็นแนวทางในการทดสอบดูว่าสิ่งที่ได้จากวิธีการรับรู้จะได้ผลมากน้อยเพียงใด ดังนี้

4.1 ทดลองทำบัญชีครัวเรือน

พ่อเลี่ยมรับรู้ข้อมูลในเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของการทำบัญชีครัวเรือนถึง ความสำคัญ ที่จะทำให้ทราบถึงฐานะการใช้จ่ายได้เป็นอย่างไรดี แม้ว่าผลที่ออกมาจะไม่เป็นรูปธรรม แต่สามารถเป็นตัวชี้วัดของการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี จึงทำให้พ่อเลี่ยมลองทำบัญชีครัวเรือนด้วยการเริ่มขอกระดาษจากสมุดของลูกชายมาตีเส้นแบ่งเป็นสามช่องเขียน รายรับ รายจ่าย และคงเหลือ แล้วถามข้อมูลในการใช้จ่ายของคนในครอบครัว พร้อมการใช้จ่ายของตัวเอง ใส่ลงในช่องรายจ่าย ส่วนรายรับก็ใส่ช่องของรายรับในบัญชีเกือบทุกวัน แต่ในบางครั้งก็มีการลืมหืมบ้าง เนื่องจากเป็น

การทดลองปฏิบัติซึ่งยังไม่เกิดความเคยชิน เมื่อครบกำหนดหนึ่งเดือนก็ลองนำมาสรุปบัญชีครัวเรือนจากการได้ปฏิบัติในการทำบัญชีครัวเรือน ทำให้เห็นผลการใช้จ่ายของครอบครัวที่รายจ่ายมากกว่ารายรับ และเรื่องที่จ่ายโดยมากไม่เกิดประโยชน์ภายในครอบครัวมีแต่เรื่องอบายมุขส่วนตัวตนและยังส่งผลเสียต่อสุขภาพ แสดงให้เห็นว่าการลงจดบันทึกรายรับรายจ่ายมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการจัดระบบการใช้จ่ายในครัวเรือน

“พ่อขอกระดาศจากลูกชายมาตีช่องสามช่องแล้วลองลงรายจ่ายของคนในครอบครัว พอหนึ่งเดือนก็ลองสรุป จะเห็นผลว่าค่าใช้จ่ายมากกว่ารายรับ”

(นายเลียม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552)

4.2 ทดลองทำวนเกษตร

พ่อเลียมเริ่มลองหาพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น มาปลูกหลากหลายชนิด มีทั้งกินได้และไม่ได้ เช่น พืช ผัก สมุนไพรมาปลูกไว้บริโภคในครัวเรือน และหาไม้ใหญ่ให้ร่มเงาและเป็นโครงสร้างของบ้านเรือน ไม้ผลสำหรับบริโภคเป็นการลดต้นทุน พ่อเลียมปลูกพืชทุกชนิด แต่ยังขาดประสบการณ์ในเรื่องของการปลูกพืชที่เกื้อกูลต่อกันต้องใช้ระยะเวลาของการเรียนรู้ในพันธุ์พืช และพ่อเลียมยังได้ทำการทดลองแปรรูปผลิตภัณฑ์จากวัตถุดิบของพันธุ์ไม้ที่มีอยู่ เพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในครัวเรือนอีกด้วย

“พ่อเห็นว่าอะไรปลูกแล้วให้ผลผลิตไม่ว่าจะกินได้หรือไม่ได้ แต่อย่างน้อยก็เป็นที่พักอาศัยของนกก็ยังดี ปลูกมันไปเรื่อย อย่างพืชผักที่ปลูกทำให้รู้ว่าเราไม่ต้องไปซื้อบางอย่างจากตลาด ถือว่าไม่เสียเงิน อย่างนี้เรียกว่าได้กำไรแล้ว พวกต้นไม้ที่มีผล เราก็ยังได้เก็บมากิน เหลือกก็ยังไม่ให้คนอื่นเก็บไปกินบ้างยังดี มันมีแต่ได้กับได้ ส่วนเสียไม่มี”

(นายเลียม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2553)

“เมื่อก่อนพ่อปลูกไม้ไปเรื่อยไม่รู้ด้วยว่าพันธุ์ไม้นี้จะเกื้อกูลกับพันธุ์ไม้นั้นได้ พันธุ์ไม้อะไรมาถั่งหลุมรดน้ำขอให้มันโต รู้ว่าไม้ที่มีประโยชน์ก็พวกไม้เนื้อแข็งเอามาทำก่อสร้างบ้านหรือพวกโครงสร้างของบ้านได้”

(นายเลียม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2553)

4.3 ทดลองแปรรูปผลิตภัณฑ์

พ่อเลียมนำข้อมูลจากการที่ได้รับรู้และใส่ใจ มาทดลองแปรรูปผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในครัวเรือน โดยการนำวัตถุดิบที่ได้จากพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ในสวนที่ปลูก เพื่อเป็นการฟื้นฟูวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ผ่านมา

“จากการที่ได้ดูงานตามที่ต่าง ๆ พ่อจะจดจำและนำมาทดลองทำผลิตภัณฑ์สำหรับใช้เองในบ้าน”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552-2553)

5. ขั้นการนำไปปฏิบัติในชีวิตจริง

ขั้นตอนนี้เป็นการกระทำที่ทำแล้วประสบความสำเร็จเห็นผลอย่างชัดเจนสามารถนำไปแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นตามภาวะสถานการณ์ของการดำเนินชีวิตได้อย่างมั่นคง

5.1 การทำบัญชี

พ่อเลี่ยมเห็นผลจากการทดลองทำบัญชีครัวเรือน ซึ่งทำให้เห็นผลความแตกต่างของการใช้จ่าย จึงทำให้พ่อเลี่ยมลงมือกระทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายในครอบครัวอย่างจริงจัง โดยการลงบัญชีทุกวันไม่มีวันขาด เมื่อครบกำหนดหนึ่งเดือนก็ทำให้ทราบผลว่าคนในบ้านใช้จ่ายอะไรบ้างคนละเท่าไร และสิ่งที่ใช้จ่ายไปนั้นก่อประโยชน์ต่อตนเอง และต่อครอบครัวเพียงใด ถ้าพบว่าสิ่งใดที่ไม่เป็นประโยชน์หรือใช้แล้วไม่คุ้มค่าก็จะลด ละ เลิก การใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย เช่น การทำกับข้าว เมื่อภรรยาของพ่อเลี่ยมต้องการดำนํ้าพริกกะปิสักหนึ่งครก แต่ขาดพริกขี้หนู และพวกผักเครื่องเคียง ภรรยาของพ่อเลี่ยมจำเป็นต้องซื้อ แต่การดำนํ้าพริกหนึ่งครกไม่สามารถใส่พริกได้หมดเท่ากับจำนวนที่ซื้อ และส่วนที่เหลือยังไม่ทราบว่าจะได้ใช้หรือไม่ เหมือนว่าส่วนที่เหลือต้องทิ้งเปล่า เป็นการสิ้นเปลืองโดยใช่เหตุ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าการทำบัญชีครัวเรือนถึงแม้ว่าจะมองไม่เห็นเป็นรูปธรรม แต่มีคุณอนันต์ใหญ่หลวงต่อพ่อเลี่ยมที่เป็นตัวชี้วัดของการใช้จ่ายทั้งหมด ทำให้ทราบถึงปัญหาของการใช้จ่ายในครัวเรือนว่า ควรมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของการใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือยของความอยากได้ที่ไม่มีวันสิ้นสุด โดยการคิดไตร่ตรองทุกครั้งที่ใช้จ่ายถึงความจำเป็น ส่วนการรู้จักลดต้นทุนในการใช้จ่ายโดยการปลูกผักสวนครัวและสมุนไพรไว้ใช้เอง โดยไม่ต้องพึ่งพาตลาดสามารถทำให้ลดรายจ่ายลงได้ และยังเป็นการปรับปรุงพื้นที่ใช้สอยที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน ส่วนผลผลิตที่ได้จากการปลูกพืชผักต่าง ๆ เพื่อนำมาบริโภคในครัวเรือน ถ้ามีเหลือจากบริโภคสามารถนำไปจำหน่ายให้เป็นรายได้กับครอบครัว

“การทำบัญชีของพ่อพอผลลัพธ์ออกมาก็จะเห็นว่าผลเสียมีมากกว่าผลดี ทำให้พ่อต้องรู้จักตัดรายจ่ายของพ่อที่ไม่คืออก”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552-2553)

“ผลจากการลงรายละเอียดค่าใช้จ่ายทั้งหมด ทำให้เห็นความฟุ่มเฟือย พ่อจึงได้ปรึกษาหารือกับแม่ดูถึงการตัดรายจ่ายไม่จำเป็น อย่างพวกอบายมุขต่าง ๆ ของพ่อ และตัดรายจ่าย

เกี่ยวกับการซื้อพืชผักใช้ประกอบอาหาร พร้อมทั้งขนมขบเคี้ยวของลูก ๆ เป็นขนมที่แปรรูปจากข้าวหรือผลไม้ที่ปลูก”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552-2553)

“เมื่อมีการลงบัญชี พอสิ้นเดือนจะสรุปบัญชีรับจ่ายในบ้าน แล้วเรียกลูกกับแม่คุยมานั่งคุย บอกเขาว่าเรากำลังทำอะไร ครั้นถึงหนึ่งปีก็สรุปอีก พอแม่ดูเห็นบัญชีหันมาบอกเลยว่า ถ้าพ่อเลิกเหล้าได้ก็จะมีเงินเหลือถึง 40,000 กว่าบาท ใช้นี้ ธ.ก.ส. ได้ สุดท้ายเมียผมถามว่า จะอยู่กับเมียก็ให้เลิกเล่นหอย เล่นโป แต่ถ้ายังจะเล่นต่อก็ให้เลิกกับเมีย”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552-2553)

“พ่อเลี่ยมได้ทำข้อมูลรายรับรายจ่ายในครอบครัวมาวิเคราะห์อภิปรายร่วมกันในครอบครัว ทำให้รู้จักตัวเอง รู้จักครอบครัว และรู้จักชีวิต ทั้งนำข้อมูลมาใช้จัดระบบการใช้จ่ายในครอบครัวให้เหมาะสมเรียกว่าเป็นการทำบัญชีชีวิต”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา : การสัมภาษณ์เอกสารเผยแพร่ฉบับที่ 391 : 60)

5.2 การทำวนเกษตร

พ่อเลี่ยมวางแผนการผลิตด้านการเกษตร โดยการเปลี่ยนจากปลูกพืชเชิงเดี่ยวทั้งหมดให้เป็นการทำวนเกษตรในรูปแบบของการปลูกไม้ 3 อย่าง ได้ประโยชน์ 4 อย่าง คือ 1) ไม้อาหารและยา 2) ไม้ใช้สอย 3) ไม้ใช้เป็นเชื้อเพลิง และ 4) ไม้ที่ให้ความร่มรื่นและสามารถช่วยอนุรักษ์ดินและต้นน้ำลำธาร ในจำนวนของพันธุ์ไม้ที่พ่อเลี่ยมได้ลงมือปลูกในสวนเกษตรมีประมาณ 300 ชนิด พ่อเลี่ยมได้ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับสรรพคุณและคุณสมบัติของพันธุ์ไม้ทุกชนิดเพื่อไว้ใช้อุปโภคและบริโภคในครัวเรือน ส่วนที่มีมากสามารถนำไปจำหน่ายให้เป็นรายได้ให้กับครอบครัว ส่วนเศษพืชผักสวนครัวและไม้ที่ปลูกสามารถนำมาต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์ได้อย่างหลากหลาย เช่น การทำยาสมุนไพรและน้ำหมักชีวภาพจากเศษอาหารและพืชผักที่เหลือใช้ ส่วนการทำข่าแมลงที่ได้จากเมล็ดสะเดา เป็นต้น พ่อเลี่ยมจะใช้ปุ๋ยและน้ำหมักชีวภาพมาใส่แปลงข้าวเพื่อให้เจริญงอกงาม ส่วนข่าแมลงใช้เพื่อกำจัดศัตรูพืชที่มาทำลายต้นข้าว และผลผลิตที่ได้รับคือเมล็ดข้าวก็จะปลอดจากสารเคมี

“ปัจจุบันสวนแห่งนี้พ่อได้ปลูกไว้เกือบ 300 ชนิด แต่ละชนิดพ่อรู้จักหมดทุกต้น เพราะลงมือปลูกเองและรู้ว่าแต่ละชนิดสามารถใช้ประโยชน์หรือสรรพคุณอย่างไร การแปรรูปผลิตภัณฑ์ รูปผลิตภัณฑ์ทุกชนิดทำจากทรัพยากรของเรามีอยู่ นำมาเป็นวัตถุดิบในการประกอบผลผลิตทั้งสิ้น ทุกอย่างที่ปลูกกินได้ และใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า ครอบครัวเราจะกินทุกอย่างที่ปลูก เช่น มะเฟือง มะไฟ มะกรูด มะนาว มะพร้าว พืช ผัก สมุนไพร เหลือแล้วจึงนำไปขาย การปลูกข้าว

พ่อจะไม่ใช้สารเคมีลงในแปลงข้าว จะใช้พวกปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืชจากที่ผลิตเอง ส่วนซื้อสวน
ออนซอน ทางภาษาอีสานแปลว่า ความน่ารักน่าชัง ที่ตั้งชื่อนี้เพราะเกิดจากความรักที่มีต่อกัน”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552-2553)

“พ่อก็พูดติดตลกว่าไอ้ดันไม้เนี่ยยังค้มมันก็ยังงอก ไม่เห็นมันเคยบ่นหรือตายเลย”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2553)

“ครั้งแรกพ่อปลูกผัก แล้วมาเปลี่ยนเมื่อนึกถึงว่าเราต้องแก่ หานน้ำรดผักไม่ไหว
ทำให้นึกถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พูดถึง เรื่องการปลูกป่าไม้ 3 อย่าง ได้ประโยชน์ 4 อย่าง”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552-2553)

5.3 การแปรรูปผลิตภัณฑ์

พ่อเลี่ยมประสบความสำเร็จในการทำผลิตภัณฑ์ที่รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มี
อยู่ในครัวเรือน สามารถนำมาเป็นเวชภัณฑ์พื้นบ้าน และของใช้ประจำวันสำหรับบริโภคใน
ครัวเรือนได้อย่างเป็นรูปธรรม แสดงให้เห็นว่าพ่อเลี่ยมรู้จักการเพิ่มมูลค่าในทรัพยากรธรรมชาติที่มี
อยู่ให้ได้ประโยชน์สูงสุด และสามารถลดต้นทุนการผลิตและค่าใช้จ่ายในครัวเรือนได้เป็นอย่างดี

“เดี๋ยวนี้ของใช้ประจำวันบางอย่างที่บ้านพ่อทำใช้เอง เช่น ยาสระผม น้ำยาบ้วนปาก
ยาอม ของทุกชนิดที่ทำก็เอามาจากพันธุ์ไม้ที่เราปลูกไว้ ทำให้พ่อไม่ต้องไปซื้อ”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552)

6. ขั้นตอนการแก้ไข ปรับปรุง และพัฒนา

ในกรณีที่หนึ่งเป็นการแก้ไขและปรับปรุง ในบางกิจกรรมที่พ่อเลี่ยมปฏิบัติแล้วมีปัญหา
หรืออุปสรรค และกรณีที่สองเป็นการปรับปรุงและพัฒนาในกิจกรรมที่พ่อเลี่ยมปฏิบัติอยู่แล้วให้มี
ประสิทธิภาพและคุณภาพดียิ่งขึ้น

6.1 การทำบัญชีครัวเรือน

พ่อเลี่ยมได้แก้ไขและปรับปรุงในปัญหาของการลงบัญชีครัวเรือน จากการที่คน
ในครอบครัวจำกัดค่าใช้จ่ายของตนเองแล้วนำมาบอกให้พ่อเลี่ยมและภรรยาจดในบัญชี ซึ่งในบางครั้ง
ก็จะมีข้อมูลการใช้จ่ายที่ตกหล่นไปบ้าง พ่อเลี่ยมจึงได้มีการแก้ไขและปรับปรุงโดยให้แต่ละคนได้
จดการใช้จ่ายและรายรับของตนเองโดยใส่สมุดพกเป็นเล่มเล็ก ๆ สำหรับติดตัว และวิธีการบันทึก
ของแต่ละคนจะจดในขณะที่ใช้จ่ายเสร็จแล้วหรือจะจดบันทึกครั้งเดียวในเวลาเย็นของวันนั้น ส่วน
ของพ่อเลี่ยมและภรรยาตอนเย็นที่พบบันทึบก็จะพูดคุยและพูดถึงการใช้จ่ายของวันนั้น ๆ ว่าเป็นอย่างไร
แต่ในบางครั้งก็มีการลืมจดบันทึกเพราะกิจกรรมที่ทำอยู่มีงานวุ่นวายและด้วยอายุที่มากขึ้นของทั้ง
พ่อเลี่ยมและภรรยา การที่พ่อเลี่ยมและภรรยาได้พูดคุยกันทำให้นึกถึงข้อมูลของรายจ่ายได้และรีบ

ลงบันทึกทันที เมื่อครบกำหนดหนึ่งเดือนให้นำมารวมกันเพื่อดูผลของการใช้จ่ายทั้งหมด แสดงให้เห็นว่าพ่อเลียมได้มีการแก้ไขและพัฒนาการลงบัญชีครัวเรือนอย่างรัดกุม รอบคอบยิ่งขึ้น

“การลงบัญชีที่บ้านบางครั้งก็มีปัญหาจากการที่ลืมจดลืมจำ พ่อเลยให้แต่ละคนจดค่าใช้จ่ายของตัวเอง โดยหาสมุดเป็นเล่มเล็ก ๆ เอาติดตัวไว้ ซื่ออะไรก็จะได้จด พ่อก็บอกว่าจะจดอย่างไรก็ได้ ขอให้ลงมาให้หมด”

(นายเลียม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552)

“พ่อว่าคนเราต้องรู้จักคิดเป็น ถึงจะไม่ใช่หนี้ใคร”

(นายเลียม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552)

6.2 การทำวนเกษตร

พ่อเลียมได้นำพันธุ์ไม้หลากหลายมาปลูกในพื้นที่ทำกินของตน โดยคำนึงถึงการเกื้อกูลหรือเอื้อประโยชน์ต่อกัน และยังได้ศึกษาคุณสมบัติของพันธุ์ไม้ทุกชนิดที่ปลูกจนเป็นที่ยอมรับด้วยการเป็นวิทยากรให้กับภาครัฐและภาคเอกชน ทำให้พ่อเลียมสามารถสร้างเครือข่ายและทำคุณสมบัติให้กับแผ่นดิน ทั้งที่พักอาศัยของพ่อเลียมก็เป็นศูนย์เรียนรู้ให้กับบุคคลที่สนใจ และในการที่พ่อเลียมได้รับเชิญเป็นวิทยากรจึงได้พบปะกับแกนนำผู้ที่มีองค์ความรู้และประสบการณ์หลากหลายด้าน ทำให้พ่อเลียมได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับแกนนำด้านอื่น ๆ ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้หรือสร้างสมประสบการณ์ โดยการนำองค์ความรู้ที่ได้รับมาปรับปรุงและพัฒนาในสวนของตนเอง เช่น มีการปลูกพันธุ์ไม้เพิ่มเติมหลังจากได้เรียนรู้ถึงคุณสมบัติของพันธุ์ไม้ที่สวนของพ่อเลียมยังไม่เคยได้ปลูกไว้ พร้อมทั้งได้นำมาพัฒนาในการทำผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากพันธุ์ไม้ที่นำมาปลูกอีกด้วย และพ่อเลียมยังมีการค้นคว้าเพิ่มเติมจากสื่อต่าง ๆ เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ดียิ่งขึ้น ในการที่พ่อเลียมได้ทำวนเกษตรและมีผลดีต่อการดำรงชีพ จึงมีผลดีที่ทำให้สุขภาพร่างกายและสุขภาพทางใจของพ่อเลียมดีไปด้วย

“พ่อจะคอยบอกกับผู้ที่สนใจให้รู้ถึงคุณสมบัติของการปลูกต้นไม้”

(นายเลียม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552-2553)

“ทุกวันนี้พ่อยังได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ กับบุคคลอื่นที่เป็นปราชญ์หรือคนที่มีความรู้ด้านอื่น และยังได้คุณอื่นเขาได้ทำอะไรที่ดี ก็ยังทำให้พ่อตื่นตัวเพราะเราได้เป็นแกนนำ การเกษตรบ้านเราเรียนรู้ไม่มีวันหมดต้องคอยค้นคว้าหาข้อมูลต่าง ๆ ที่สามารถนำมาใช้กับสวนบ้านเราได้”

(นายเลียม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552-2553)

“เมื่อพ่อได้ปลูกต้นไม้เยอะ ๆ แล้วยังเอามาทำเป็นอาหารและยาอื่น ๆ หลายอย่างได้ ทำให้พ่อไม่ต้องได้รับสารเคมี สุขภาพของพ่อเดี๋ยวนี้สบายมาก ไม่ต้องอาศัยยาจากร้านหมอดีหรือบัตร 30 บาท”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552-2553)

6.3 การแปรรูปผลิตภัณฑ์

พ่อเลี่ยมรู้จักการเพิ่มมูลค่าในทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่เพื่อให้เกิดคุณประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม และจากการที่พ่อเลี่ยมได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้มีความรู้ด้านอื่น ๆ พ่อเลี่ยมจะนำสิ่งที่ได้เรียนรู้หรือประสบการณ์มาร่วมพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่เพื่อให้ได้ผลของผลิตภัณฑ์ชนิดใหม่หรือรูปแบบใหม่ เช่น การทำครีมมะขาม เมื่อก่อนบ้านพ่อเลี่ยมจะนำมะขามเปียกมาใช้ในการปรุงอาหาร และรู้ว่ามะขามมีสรรพคุณในการระบายท้องได้ดี แต่เมื่อพ่อเลี่ยมได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้ที่มีประสบการณ์ในการทำครีมมะขามที่มีสรรพคุณในการดูแลผิวพรรณ โดยมีส่วนประกอบของวัสดุอย่างอื่นผสมรวมอยู่ด้วยพ่อเลี่ยมจึงได้นำความรู้ที่ได้รับมาทำครีมมะขาม ซึ่งวัสดุที่จะใช้ในการทำก็มีอยู่ที่บ้านพ่อเลี่ยมแล้ว แต่พ่อเลี่ยมก็ยังได้ศึกษาเพิ่มเติมว่า การที่จะใช้มะขามเปียกปีใหม่มะขามจะมีฤทธิ์เป็นกรดที่แรงอาจทำให้มีผลกระทบต่อผิวหนังได้ จึงได้นำมะขามเปียกค้ำปีที่มีฤทธิ์ของกรดอ่อนลงและไม่ทำให้มีผลกระทบกับผิวหนัง พ่อเลี่ยมจึงได้ลงมือทำครีมมะขามใช้กันภายในครอบครัว ส่วนที่เหลือก็จะนำไปจำหน่ายให้กับผู้ที่สนใจต่อไป

“ต้นไม้ทุกชนิดจะมีสรรพคุณในตัวของมัน แต่เราจะทำยังไงที่จะเอามาใช้ไม่ให้เกิดความยุ่งยากและเสียเวลา เราต้องรู้จักศึกษาค้นคว้านำมาแปรรูปเพื่อให้เกิดความสะดวกสบายในการใช้งาน”

(นายเลี่ยม บุตรจันทา. การสัมภาษณ์. 2552-2553)

กรณีศึกษาที่ 2 : นางวรรณ คำคม (แม่วรรณ)

กระบวนการเรียนรู้ของแม่วรรณที่ประสบความสำเร็จจากการรับรู้ในการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มีประเด็นหลัก คือ ความพอประมาณ เหตุผล และภูมิคุ้มกัน ทำให้แม่วรรณใส่ใจในประเด็นของการมีภูมิคุ้มกันในการออมเงินที่จะนำไปใช้ในอนาคตมาประยุกต์ใช้พร้อมกับเรื่อง การทำเกษตรผสมผสาน และการจักสานตะกร้าที่ทำจากใบมะพร้าว ที่แม่วรรณให้ความใส่ใจในข้อมูลที่ได้รับรู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ และตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองและครอบครัว โดยการนำข้อมูลที่ตนเองสนใจนำไปทดลองปฏิบัติจนเห็นผล และลงมือกระทำจนเกิด

ความชำนาญ จนสามารถนำไปแก้ไข/ปรับปรุง/พัฒนาแบบบูรณาการตามศักยภาพของพื้นที่ทำกิน และตามศักยภาพความสามารถของแม่วรรณ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ ดังนี้

1. ขั้นการรับรู้

เมื่อปี พ.ศ. 2537 แม่วรรณได้มีโอกาสดำเนินการอบรมจากหน่วยงานของสำนักงาน การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม และมีหน่วยงานอื่นเข้าร่วมในการฝึกอบรมครั้งนี้ด้วย ทาง ส.ป.ก. จะให้ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง และมีภูมิคุ้มกัน ควบคู่กับเรื่องการทำเกษตรผสมผสานในพื้นที่จำกัด และพาไปศึกษาดูงานจากผู้มีประสบการณ์ ส่วนหน่วยงานอื่นที่เข้าร่วมก็ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับการสร้างเสริมอาชีพต่าง ๆ หน่วยงานที่เข้าร่วม มีเจ้าหน้าที่ของเคหะกิจคือ คุณปราณีต เขียววิจิตร เป็นวิทยากรที่มาแนะนำในการสานตะกร้าใบ มะพร้าวใส่ผลไม้ เพราะทำให้นึกถึงวัสดุที่จะนำมาใช้ในการประดิษฐ์ที่มีอยู่ในบ้านของตน โดยไม่ต้องเสียเงินค่าลงทุน

“ครั้งแรกที่แม่เข้ารับฟังเศรษฐกิจพอเพียงจากหน่วยงาน ส.ป.ก. ที่พูดถึงความพอเพียง และความไม่ประมาทของการใช้จ่าย ส่วนการทำเกษตรผสมผสานแม่ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องรู้ และการสานตะกร้าใบมะพร้าว แม่ได้ฟังแล้วก็สนใจเพราะในพื้นที่ทำกินของเราก็มะพร้าวอยู่ ไม่ต้องไปหาซื้อที่ไหน”

(นางวรรณ คำคม, การสัมภาษณ์, 2553)

2. ขั้นความใส่ใจ

การสนใจในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงของแม่วรรณ เมื่อได้รับรู้ทำให้ต้องการจะทำการเกษตรผสมผสานควบคู่กับการรู้จักออม และการจักสานตะกร้าด้วยใบมะพร้าว ด้วยความเป็นตัวตนของแม่วรรณซึ่งมีอุปนิสัยที่เป็นคนขยัน และมีความมานะอดทนในการทำงาน จึงทำให้แม่วรรณเอาใจใส่อยากจะได้เรียนรู้ในเรื่องดังกล่าว จึงศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมด้วยวิธีการต่าง ๆ และสามารถคิดวิเคราะห์เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง และวิธีการเรียนรู้มีหลากหลายวิธี ขึ้นอยู่กับกิจกรรมที่จะดำเนินการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

2.1 แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้ที่มีประสบการณ์

การศึกษาค้นคว้าจากวิธีการเรียนรู้หลากหลายวิธีที่แม่วรรณต้องการรู้อย่างมีความสัมพันธ์หรือเชื่อมโยงกันเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ เช่น การอ่าน การฟัง การเห็นหรือสังเกต การจด และการศึกษารับรู้จากของเดิมหรือของใหม่ ปัจจัยหลักที่สำคัญอยู่กับตัวบุคคลว่าจะสามารถรับรู้ได้มากน้อยเพียงใด และนำมากระทำบ่อย ๆ ก็ทำให้เกิดความชำนาญยิ่งขึ้น ประกอบด้วย

การฟัง จากการที่แม่วรรณาได้ร่วมเข้ารับฟังการบรรยายจากเจ้าหน้าที่ ส.ป.ก. ที่ให้ความรู้เรื่อง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และความรู้เกี่ยวกับการออมเงินสำหรับใช้ในอนาคตควบคู่กับการทำเกษตรผสมผสานในพื้นที่จำกัด และสามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างคุ้มค่าที่สุด ทำให้เกิดความสนใจเพราะพื้นที่ที่ทำกินของตนเองเหลือน้อย จึงขอรับฟังคำแนะนำโดยให้ปฏิบัติตามเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนเรื่องอาชีพเสริมได้รับฟังจากเจ้าหน้าที่เคหะกิจ

“เจ้าหน้าที่ ส.ป.ก. แนะนำความรู้ที่มีความพอเพียงในการใช้ชีวิตและการปลูกพืชหลายอย่างในพื้นที่เดียวกันและเกื้อกูลต่อกัน สามารถเก็บผลผลิตได้อย่างต่อเนื่อง ทำให้มีรายได้อยู่ตลอด ส่วนการสานตะกร้าก็เป็นรายได้เสริมไป”

(นางวรรณา คำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

การดูและเห็นหรือสังเกต ในการที่ได้ลงพื้นที่ศึกษางานการทำเกษตรผสมผสานตามสถานที่ต่าง ๆ ทำให้แม่วรรณาได้เรียนรู้วิธีการปลูกพืชชนิดต่าง ๆ รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์ด้วย ส่วนการสาธิตวิธีการสานตะกร้าใบมะพร้าว ที่แม่วรรณาดูและสังเกตว่าวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้มีใบมะพร้าว มีด เชือกฟางและวิธีการสานมีอยู่หลายขั้นตอนของการสอดใบมะพร้าวกว่าจะเป็นตะกร้าใบมะพร้าว

“ส.ป.ก. ได้พาไปดูแปลงอื่นที่ประสบความสำเร็จ ทำให้คิดว่าถ้าเราเอามาทำในที่เรานี้บ้าง”

(นางวรรณา คำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

“แม่เห็นตะกร้าที่เขาเอามาโชว์บู๊ปใจมันก็ชอบ เห็นแล้วอยากทำดูมันสวยดีและก็แปลกด้วย ส่วนใบมะพร้าวในสวนของเราก็มียะเยะเยะ เชือกฟางที่เขาเอามามัดที่บ้านก็มี เวลาซื้อของเขาผูกของมาก็เก็บไว้ ไม่ได้ลงทุนอะไรมากมาย เลยทำให้แม่สนใจดูและคอยสังเกตทุกขั้นตอน”

(นางวรรณา คำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

การจำ เป็นสิ่งที่แม่วรรณาให้ความสนใจอย่างจริงจัง และคิดว่าต้องมีการกระทำอย่างต่อเนื่องจากสิ่งที่เห็น เช่น การออมเงินเป็นสิ่งที่แม่วรรณาต้องคิดการใช้จ่ายอย่างประหยัดเพื่อครอบครัว เพราะที่ผ่านมากการไม่รู้จักออมเงินทำให้เกิดปัญหาในการใช้จ่ายของครอบครัว และการจักสานตะกร้าด้วยใบมะพร้าว ซึ่งมีขั้นตอนการจักสานที่ซับซ้อนต้องอาศัยความจำตั้งแต่การทำฐานตะกร้าจนถึงหุตะกร้า ในขณะที่สานตะกร้าก็ต้องรู้จักวิธีการวางมือให้ลงตัวระหว่างมือกับใบมะพร้าว เพื่อว่าจะได้ทำงานได้สะดวกยิ่งขึ้น

“แม่ต้องรู้จักการเก็บเงินเพื่ออนาคตของลูก”

(นางวรรณาคำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

“แม่พยายามจำขั้นตอนในการสานว่าเวลาขึ้นต้นต้องทำอะไรและวางมือในการจับใบมะพร้าวไม่ให้มันสับแถวกัน และตะกร้าที่ทำบางใบมีหูหิ้วแต่บางใบไม่มี เราก็ต้องจำว่าเรามีการต่อใบมะพร้าวเพิ่มอีก เมื่อตอนทำแรก ๆ อู้ยทำไมมันยุ่งจัง”

(นางวรรณาคำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

2.2 ศึกษาจากผู้ที่ปฏิบัติจริงและประสบความสำเร็จ

การไปศึกษาจากผู้ที่ปฏิบัติจริงและประสบความสำเร็จ เจ้าหน้าที่สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมพาไปศึกษาจากผู้ประสบความสำเร็จนอกเขตปฏิรูปที่ดิน และได้นำมาเป็นต้นแบบปรับใช้กับพื้นที่ของแม่วรรณอย่างเหมาะสมตามสภาวะสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่

“เมื่อนำสิ่งที่ได้เห็นจากการดูงานในเรื่องของการปลูกทำเกษตรแบบผสมผสาน ที่ปลูกกันแล้วทำให้เกิดการเกื้อกูล และแม่จะคอยซักถามในสิ่งไม่รู้ตลอดการดูงาน”

(นางวรรณาคำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

2.3 ศึกษาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น

การศึกษาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ได้พบเห็นในบางกรณี จะเห็นตั้งแต่จำความได้ด้วยการลงมือปฏิบัติ หรือจากการฟังเรื่องเล่าสืบกันมาและได้นำมาปฏิบัติ

“การปลูกพืชมีกรรมวิธีเหมือนหรือคล้ายกันเกือบหมดทุกชนิด เพราะฉันทำมาตั้งแต่เด็ก ย่าสอนทำทุกอย่างในเรื่องเกษตร รอบบ้านก็ไปขายแรงงานด้านเกษตร บางอย่างที่ไม่รู้ก็มีคนสอนเราก็อำไว้ พอต่อไปก็ทำได้”

(นางวรรณาคำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

3. ขั้นตอนการทดลองปฏิบัติ

การทดลองปฏิบัติ เป็นวิธีหนึ่งของแม่วรรณที่มีการเรียนรู้ เพื่อทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในส่วนของการทำเกษตรผสมผสาน จากการที่เคยได้ปฏิบัติในเรื่องการทำเกษตรมาก่อน จึงทำให้ผลการปฏิบัติของการปลูกพืชแบบผสมผสานเป็นไปไม่ยาก และความรู้ที่ได้จากการศึกษาดูงานการทำเกษตรผสมผสานที่มีทั้งพืชและสัตว์ ทำให้แม่วรรณรู้ว่าพืชอะไรควรปลูกในพื้นที่ใดเพื่อให้เหมาะสมกับพื้นที่และเกื้อกูลต่อกัน รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์ ส่วนการรู้จักเก็บออมเงินก็เริ่มการปฏิบัติเมื่อได้รับเงินมาจากการทำกิจกรรมก็จะแบ่งเก็บไว้เป็นบางส่วน

ส่วนการจักสานตะกร้าใบมะพร้าว ได้ทดลองทำตั้งแต่รับฟังการบรรยายจากวิทยากร เพื่อให้รู้ขั้นตอนของการสาน และได้มาลองฝึกลองถักที่บ้านเพื่อเป็นการฝึกทดลองปฏิบัติจนเกิดความชำนาญ

“เดี๋ยวนี้พอแม่ได้เงินอะไรมาก็เริ่มแยกเก็บเงินเป็นบางส่วนบ้าง”

(นางวรรณาคำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

“เรื่องการปลูกพืชผักต่าง ๆ แม่ทำอยู่เป็นประจำเพียงแต่เราไม่ได้คิดว่าเป็นผืนเดียวกันสามารถปลูกได้หลายอย่างและมันเกี่ยวคู่กัน อย่างเช่น ปลูกกล้วยได้ต้นกล้วยเราสามารถปลูกพืชผักหรือสมุนไพร เวลาเก็บผลของกล้วยเราต้องฟันต้นทิ้ง ทั้งส่วนที่ต้นที่เป็นกาบจะมีน้ำช่วยทำให้พืชผักเกิดความชุ่มชื้น หรือการปลูกพืชในน้ำที่มีจอกแหนทำให้พืชบางอย่างอวบขาว เช่น ผักกะเฉดในน้ำเราก็เลี้ยงปลากินพืชมันจะได้เกี่ยวคู่กัน

(นางวรรณาคำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

“กว่าแม่จะทำเป็นรูปร่างตะกร้าได้สวยต้องใช้เวลาาน เพราะเข้าไปในสวนต้องทำงานอย่างอื่นให้เสร็จก่อนถึงจะทำได้ ทำจากการจำและได้เคยลงมือทำเมื่อตอนดูงานเพื่อให้เกิดความจำทำให้จำได้บ้างไม่ได้บ้างสอดทางมะพร้าวผิชอบ้าง บางทีก็ไม่ถูกขั้นตอน คึงทางมะพร้าวแน่นไปบ้าง หลวมไปบ้าง กว่าจะสวยก็ลำบากเอาการอยู่ ใช้เวลาฝึกฝนอยู่สามเดือนเต็ม ๆ”

(นางวรรณาคำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

4. ชั้นความตระหนักในปัญหา

แม้วรรณาคำคมต้องตระหนักถึงปัญหาคือเรื่องพื้นที่ทำกินเหลือน้อย เก่งว่าจะไม่พอทำกินและทำให้มีผลกระทบต่อค่าใช้จ่ายในครอบครัว แม้ว่าวรรณาคำคมจะเป็นคนขยันทำมาหากินทุกรูปแบบ แต่ในอาชีพหลักของวรรณาคำคมคือการทำเกษตร และการทำเกษตรผสมผสานก็ไม่ได้แตกต่างจากการทำเกษตรทั่ว ๆ ไป แต่ต้องรู้จักวิธีการจัดการในการใช้พื้นที่ให้เหมาะสมของพืชที่จะปลูก และพื้นที่จำกัดในการเลี้ยงสัตว์ จึงทำให้วรรณาคำคมคิดที่จะหาทางแก้ไข โดยนำแนวคิดจากการที่ได้ศึกษาดูงานในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ที่เน้นความพอเพียงและการออมควบคู่กับการทำเกษตรผสมผสาน ที่มีวิธีบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ขนาดเล็กเพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด และการสร้างอาชีพเสริมโดยการแปรรูปวัสดุจากใบมะพร้าวที่มีอยู่สามารถนำมาผลิตเป็นของใช้สำหรับใส่สิ่งของหรือผลไม้ได้ ในเมื่อบ้านวรรณาคำคมมีพืชผักและผลไม้ที่มีมากเกินกว่าการบริโภคสามารถนำไปจำหน่าย ทำให้วรรณาคำคมคิดว่าถ้าเอาไปจำหน่ายและใส่ลงในตะกร้าใบมะพร้าวที่จักสานขึ้นมาเองก็ยิ่งเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มขึ้นอีก ในความคิดของวรรณาคำคมคิดว่า

สิ่งที่ลองทำมาถูกทางแล้วในการแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิต จึงทำให้แม่วรรณาคิดต่อไปว่าต้องพัฒนาให้รูปทรงของตะกร้าใบมะพร้าวให้สวยกว่าตอนที่ทดลองทำ

“แม่เคยมีพื้นที่เต็ม ๆ แต่พอเขามาตัดทำเป็นคันกันน้ำ มันทำให้คิดว่าที่ดินที่เหลืออยู่แค่นี้มันจะทำให้เราปลูกอะไรได้สักเท่าไร ทำให้คิดไปต่าง ๆ นานา ว่าเมื่อไม่ได้ปลูกอะไรขายแล้วเงินจะพอใช้หรือ ลูกก็ต้องเรียนต้องใช้ คิดแล้วแม่ไม่สบายใจ”

(นางวรรณาคำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

“แม่เห็นตะกร้าใบมะพร้าวแล้วว่ามันสวยดี และถ้าใส่ผลไม้ที่มีอยู่มั่นคงได้ราคา หรือทำให้คนสนใจที่จะซื้อของเรา”

(นางวรรณาคำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

5. ขั้นตอนการนำไปปฏิบัติในชีวิตจริง

ความรู้ที่ได้จากการเอาใจใส่ในวิธีการต่าง ๆ ได้นำมาทดลองปฏิบัติจนเกิดความชำนาญสามารถนำมาประกอบอาชีพในการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง การนำสิ่งที่ได้เรียนรู้มาประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตประจำวันของแม่วรรณาคือประสบความสำเร็จ มีดังนี้

5.1 การเก็บออมเงิน

แม่วรรณารู้จักเก็บออมเงินจากการที่มีรายได้ของการทำกิน โดยแบ่งส่วนในการเก็บออมว่าส่วนไหนสำหรับไว้ทำอะไร เช่น การใช้จ่ายในการศึกษาบุตร การเจ็บไข้ได้ป่วยในอนาคต และความจำเป็นอื่น ๆ เป็นต้น

“เดี๋ยวนี้แม่ได้เก็บเงินไว้เป็นส่วน ๆ เพื่อความจำเป็นต้องใช้”

(นางวรรณาคำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

5.2 การทำเกษตรผสมผสาน

พื้นที่ทำกินของแม่วรรณายังถูกแบ่งเป็น 3 ส่วนเหมือนเดิม คือ ส่วนที่ 1 ขุดสระเก็บน้ำ 2 ไร่ เอาไว้เลี้ยงปลา แม่วรรณาก็จะหาพันธุ์ปลามาปล่อยขดเซยส่วนที่บริเวณและจำหน่ายอย่างสม่ำเสมอ ส่วนคันดินกันน้ำที่อยู่รอบจะปลูกผลไม้และพืชผักไว้บริโภค ถ้ามีมากเกินจะนำไปจำหน่าย แม่วรรณาคือเอาไปขายและขายเหมาเพื่อไม่ให้มาแย่งอาหารในดิน ส่วนที่ขุดร่องไว้จำนวน 5 ร่อง ในแต่ละร่องจะปลูกพวกเคยหอม หมากรับ หมากรุก สำหรับไว้จำหน่ายนั้น แม่วรรณาคือคอยไปตัดแต่งดูแลไม่ให้ใบของเคยหอม หมากรับ และหมากรุกทับกันแน่นเกินไป จะทำให้เกิดการสังเคราะห์แสงของใบพืชได้น้อยไม่เขียวขม ทำให้ราคาตกต่ำ และส่วนที่ 3 แม่วรรณาคือปลูกไม้ผลเหมือนเช่นเดิม แต่ก็ต้องมีการทะนุบำรุงไม้ผลอยู่เสมอ เพื่อให้ได้ผลผลิตตามฤดูกาลไม้ผล

ชนิดนั้น ๆ ส่วนต้นไม้ต้นไหนมีปัญหาไม่ให้ผลผลิตที่ดีแม่พรรณาก็จะคอยดูแลจนถึงที่สุด แต่ถ้าไม่สามารถดูแลได้ต่อไปก็จะตัดทิ้งและหาพันธุ์ไม้ผลอื่นที่เห็นว่าเหมาะกับพื้นที่ในการปลูกได้ก็จะหาซื้อมาปลูกต่อไป

“แม่ทำงานอยู่ในสวนทั้งวัน ตัดเคยหอมเสร็จแล้วต้องล้างและมัดรอส่งให้ว่าเสร็จ ตรงนี้แล้วหยุดต้องไปสาบใบไม้ที่รกและพรวนดินใส่ปุ๋ยงานแม่มีทำทั้งวันผลออกไปแป๊บเดียวก็เที่ยงก็เย็นแล้ว”

(นางวรรณ คำคม : การสัมภาษณ์. 2553)

5.3 การจักสานตะกร้าใบมะพร้าว

การที่แม่พรรณได้ทำการทดลองจักสานตะกร้าใบมะพร้าวเป็นระยะเวลา ยาวนานถึง 3 เดือน ทำให้แม่พรรณเกิดความชำนาญและรู้จักการจักสานตะกร้าใบมะพร้าวที่มี รูปทรงสวย และแน่นหนาแข็งแรงรองรับน้ำหนักของสิ่งของที่นำมาใส่ ทำให้แม่พรรณสามารถ นำไปขายและทำรายได้ให้กับครอบครัวอย่างเป็นกรอบเป็นกำ หรือในบางโอกาสของเทศกาลต่าง ๆ สามารถเป็นรายได้หลักของในครอบครัว และในบางครั้งแม่พรรณจะได้รับเชิญไปเป็นวิทยากร ในการสอนการจักสานตะกร้าใบมะพร้าวให้กับหน่วยรัฐและภาคเอกชนอีกด้วย

“โดยมากแม่จะไปสอนในการจักสานตะกร้าใบมะพร้าว และจะมีผู้สนใจติดต่อ มาขอซื้อหรือสั่งทำเยอะ ๆ ในเทศกาลต่าง ๆ”

(นางวรรณ คำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

6. ขั้นการแก้ไข ปรับปรุง และพัฒนา

ในขั้นนี้แม่พรรณต้องแก้ไขและปรับปรุงในการทำเกษตรผสมผสาน และการรู้จัก ออมเงิน ส่วนการจักสานตะกร้าใบมะพร้าวแม่พรรณต้องรู้จักปรับปรุงและพัฒนา เพื่อให้เกิดผลดี ยิ่งขึ้นทุกกิจกรรมในการดำเนินชีวิต

6.1 การเก็บออมเงิน

แม่พรรณเก็บออมเงินจากรายได้ที่ทำกิจกรรมทุกด้าน โดยการแบ่งส่วนเงินว่าจะ นำไปใช้ในด้านไหน ครั้นถึงเวลาที่ต้องนำเงินไปเก็บก็นำมารวมกัน และเก็บเป็นก้อนในที่เดียวกัน โดยไม่มีการจดหรือแยกส่วนการเก็บที่ชัดเจน ทำให้แม่พรรณคิดแก้ไขและปรับปรุงด้วยการนำเงิน ที่แบ่งเป็นส่วน แล้วนำไปเข้าฝากธนาคารพร้อมทั้งยังได้เขียนไว้ที่ท้ายบรรทัดของการฝากเงินกับ ธนาคารว่าสำหรับเป็นค่าใช้จ่ายในส่วนใด

“สมุดบัญชีของแม่เขียนอะไรไม่รู้เต็มไปหมด แต่พออ่านแล้วก็ทำให้นึกขึ้นได้”

(นางวรรณ คำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

6.2 การทำเกษตรผสมผสาน

แม้วรรณจะคอยดูแลพืช ผัก ไม้ผล และเลี้ยงสัตว์ในที่ทำกินของตน การดูแลพันธุ์ไม้ในสวนแม้วรรณจะรดน้ำ พรุนดิน ใส่ปุ๋ย คายหญ้า และตัดแต่งพันธุ์ไม้ให้ได้รับแสงแดด เพื่อให้พันธุ์ไม้ที่ปลูกมีความสมบูรณ์และเขียวชอุ่ม สามารถนำออกขายได้ราคา เรื่องการดูแลสวนแม้วรรณก็จะปฏิบัติตามปกติ ส่วนการบำรุงใส่ปุ๋ยชีวภาพและปุ๋ยอินทรีย์ แม้วรรณได้ผลิตปุ๋ยที่ได้จากวัชพืชรกรชาติที่มีอยู่ในสวนนำมาผลิตอย่างง่าย เช่น พวกผลไม้สุกที่ตกหล่นนำมาผสมกับสารที่ทางราชการแจกให้ฟรีและ ได้สอนวิธีการผลิตให้ด้วย การที่แม้วรรณได้ใช้ปุ๋ยจากการผลิตเองทำให้มีผลดีต่อสุขภาพ

“แม่รู้ว่าปุ๋ยเคมีที่ใช้อยู่พอนานวันมันทำให้น้ำเน่า และมีผลเสียต่อสุขภาพ เมื่อได้ฟังที่ทางหน่วยราชการมาสาธิตวิธีทำและยังได้แจกฟรีหัวเชื้อที่ผสมกับพวกผลไม้สุกหรือเศษผัก แม้คิดว่าเราควรทำใช้เอง ไม่ต้องซื้อและมีผลดีต่อน้ำและสุขภาพ”

(นางวรรณ คำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

6.3 การจักสานตะกร้าใบมะพร้าว

แม้วรรณมีความชำนาญในการจักสานตะกร้าใบมะพร้าวให้มีรูปทรงที่สวยงามและแข็งแรง เป็นที่ถูกใจของผู้ที่สนใจในการทำตะกร้าใบมะพร้าว แต่ถ้าแม้วรรณทำอยู่แบบเดียวหรือ ทำตะกร้าแบบเดิม ๆ ผู้ที่สนใจก็จะเบื่อได้ แม้วรรณจึงได้พัฒนาต่อยอดทำรูปทรงตะกร้าให้มีหูหิ้ว โดยที่ปลายของใบมะพร้าวสามารถดัดเป็นรูปโหว่ได้อย่างสวยงาม และพัฒนาการจักสานใบมะพร้าวเป็นรูปทรงหมวก เพื่อทำให้เกิดความน่าสนใจเพิ่มขึ้น และสามารถสร้างรายได้เพิ่มขึ้นอีกด้วย

“ตั้งแต่แม่ทำตะกร้ามีหูหิ้วที่มีโหว่ผู้คนเห็นให้ความสนใจและบอกว่ามันสวยดีแล้วก็จะสั่งและขอเบอร์โทรเพื่อจะได้สั่งให้ทำในวันเทศกาล ส่วนหมวกก็มีคนมาขอซื้อแล้วใส่เลย”

(นางวรรณ คำคม. การสัมภาษณ์. 2553)

กรณีศึกษาที่ 3 : นายจันทร์ เรืองเรรา (น้ำจันทร์)

กระบวนการเรียนรู้ของน้ำจันทร์ ในการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตมีผลทางปฏิบัติในการแก้ปัญหาแบบบูรณาการตามศักยภาพของพื้นที่ทำกินและความเป็นตัวตนของผู้ปฏิบัติ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ ดังนี้

1. ชั้นความตระหนักในปัญหา

เดิมน้ำจันท์ทำการเกษตรปลูกพืชเชิงเดี่ยว ได้แก่ ปลูกมันสำปะหลัง ข้าวโพด อ้อย และสับปะรด การลงทุนแต่ละฤดูกาลต้องใช้เงินลงทุนมาก แต่ครั้นถึงเวลาเก็บเกี่ยวผลผลิตและขายก็ต้องเผชิญภาวะราคาดกต่ำ ผลผลิตที่ได้ก็ไม่ดีเท่าที่ควร และมีค่าใช้จ่ายในการว่าจ้างแรงงานผู้อื่น เมื่อนำรายการทั้งหมดมาคิดเป็นต้นทุนจะไม่คุ้มกับต้นทุนการผลิต ครั้นถึงเวลารับเงินค่าตอบแทนจากการขายผลผลิต น้ำจันท์ก็จะได้รับเงินที่ไม่คุ้มกับต้นทุน ทำให้น้ำจันท์เกิดความกังวลใจเกี่ยวกับหนี้สินที่เกิดจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพียงอย่างเดียว ส่วนสุขภาพของน้ำจันท์ก็ทำให้คิดถึงเหตุของการเหนื่อยง่ายและอ่อนเพลียหลังจากการที่ได้ใส่ปุ๋ย นิตยาก็จัดศัตรูพืช

“การลงปลูกในแต่ละฤดูกาลของการปลูกต้องใช้เงินมาก แต่ขายแล้วก็ได้เงินนิดเดียว เดี่ยวฝนไม่ตกก็ไม่น้ำ แล้งอีกต่างหาก หวังมันก็ลืบ น้ำหนักไม่ได้ พอเปลี่ยนปลูกอย่างอื่นที่คนอื่นปลูกแล้วได้เงิน น้ำลองทำบ้างคันขาดทุนเป็นหนี้แล้วต้องเป็นอีก แล้วอย่างนี้เมื่อไหร่จะหมด”

(นายจันท์ เรื่องเรรา. การสัมภาษณ์. 2553)

“น้ำว่าปลูกพืชอย่างเดียวเราคงจะแย่ เวลาเสียหายก็เกือบหมดตัว และธรรมชาติของคนถ้ามีปัญหาเรื่องเงิน อะไรก็ดูมีปัญหาตามไปด้วย เช่น ค่าใช้จ่ายในครอบครัว ไอ้เราพออดได้แต่ลูกนี่ชดต้องให้กิน ลูกเราเห็นลูกคนอื่นกินขนมถุง ๆ ลูกเราก็อยากกิน สงสารลูกก็ต้องซื้อให้”

(นายจันท์ เรื่องเรรา. การสัมภาษณ์. 2553)

“ถึงเวลาใส่ปุ๋ย นิตยาก็ไรกลีบบ้านมาไม่สบายทุกที”

(นายจันท์เรื่องเรรา. การสัมภาษณ์. 2553)

2. ชั้นการรับรู้

จากการที่น้ำจันท์ได้ศึกษาดูงานที่โครงการพระราชดำริห้วยทราย จังหวัดเพชรบุรี ทำให้ได้รับความรู้ด้านการเกษตรที่หลากหลาย และคิดว่าข้อมูลเหล่านั้นสามารถนำมาเป็นประโยชน์ต่อตนเองและครอบครัวได้

“น้ำดีใจมากที่ได้ไปดูงานของในหลวง สิ่งที่เราเห็นทำให้คิดว่าจะต้องมีประโยชน์ต่อการเลี้ยงชีพของครอบครัวได้อย่างแน่นอน”

(นายจันท์ เรื่องเรรา. การสัมภาษณ์. 2553)

3. ขั้นความใส่ใจ

ข้อมูลที่น้ำจันทน์ได้รับและได้เห็นขั้นตอนในการทำกิจกรรมการเกษตรที่หลากหลายทำให้เกิดความใส่ใจทุกข้อมูลที่ได้รับรู้ และเห็นวิธีการปฏิบัติที่ประสบความสำเร็จ จึงศึกษาเรียนรู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ ดังนี้

3.1 เรียนรู้กับผู้มีประสบการณ์

การศึกษาเรียนรู้กับผู้มีประสบการณ์ น้ำจันทน์ต้องใช้วิธีการเรียนรู้หลายวิธีการเพื่อให้ได้ข้อมูลที่จะนำมาใช้ประโยชน์อย่างไม่ลืมหืม ดังนี้

การฟัง การดู การจด : จากการที่ได้เข้ารับการอบรมและศึกษาดูงานที่โครงการพระราชดำริห้วยทราย จังหวัดเพชรบุรี การอบรมในโครงการพระราชดำริจะมีการจัดเป็นสัดส่วนทุกคนที่เข้าในโครงการจะได้รับเอกสารของโครงการฯ และต้องได้รับฟังการบรรยายความเป็นมาของโครงการฯ ก่อนไปทำกิจกรรมอื่น เมื่อฟังการบรรยายแล้วได้นำไปศึกษาดูงานตามสถานที่ต่าง ๆ ภายในโครงการฯ ที่ได้มีการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมจากที่เคยประสบปัญหาดินที่ขาดธาตุอาหารและน้ำ จนบัดนี้ในพื้นที่แห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์ สามารถเป็นต้นแบบในการศึกษาดูงานให้กับผู้ที่สนใจและนำไปเป็นแบบอย่าง สำหรับผู้ที่เข้าศึกษาดูงานต้องจัดเก็บความรู้ที่ตนได้รับรู้ข้อมูลด้วยวิธีการต่าง ๆ ดังนี้

“เมื่อน้ำเข้าไปในโครงการแล้ว ดูนั่นอัศจรรย์ใจกับผลงานที่เห็นว่าเมื่อก่อนเป็นพื้นที่แห้งแล้ง แต่เดี๋ยวนี้มีแต่พันธุ์ไม้ต่าง ๆ มากมายเมื่อได้รับฟังการบรรยาย สิ่งไหนที่เราสนใจจะจดบันทึกไว้ เพราะในโครงการมีหลากหลายกิจกรรมมาก ถ้าจำจําไม่หมดหรืออาจจะลืมได้”

(นายจันทน์ เรืองเรรา. การสัมภาษณ์. 2553)

การอ่าน : เป็นการศึกษาจากเอกสารทุกชนิด น้ำจันทน์เจอเอกสารหรือแผ่นใบปลิวที่ไหนที่มีความรู้เกี่ยวกับการเกษตรหรืออื่น ๆ ที่สนใจ ต้องหยิบอ่านเป็นประจำและทำให้น้ำจันทน์มีความรอบรู้การเกษตรเกือบทุกด้าน และสามารถสื่อสารในการประสานงานเพื่อของบประมาณจัดทำโครงการในชุมชนได้เป็นอย่างดี

“น้ำเป็นคนชอบอ่านหนังสือ และยังได้ติดต่อประสานงานเขียนโครงการ เพื่อของบประมาณกับหน่วยงานอื่น น้ำจะเป็นผู้เขียนโครงการเอง”

(นายจันทน์ เรืองเรรา. การสัมภาษณ์. 2553)

3.2 ศึกษาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น

การศึกษาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นตามสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น และสามารถนำมาเป็นต้นแบบในการปฏิบัติ หรือการปฏิบัติที่กระทำมาตั้งแต่จำความได้

ด้วยการลงมือปฏิบัติจริงและมีประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม สิ่งที่เกิดขึ้นจากการกระทำและมีประโยชน์ถือเป็นองค์ความรู้ หรือจากการฟังเรื่องเล่าสืบกันมาและได้นำมาปฏิบัติ เช่น การนำเมล็ดพันธุ์ผักแช่น้ำแล้วรอเวลาให้เมล็ดพันธุ์จมน้ำ ถ้าเมล็ดพันธุ์ผกลอยให้คัดทิ้ง เพราะในเมล็ดพันธุ์จะไม่มีเนื้อเยื่อที่จะสามารถนำไปปลูกให้งอกได้ ส่วนเมล็ดพันธุ์ที่จมน้ำอยู่นำไปตากแดดเพื่อเป็นการกระตุ้นให้เมล็ดพันธุ์ผักมีความงอกสูง

“การปลูกพืชทุกชนิดมันต้องมีกรรมวิธีในการปลูก หรือเทคนิค เพื่อให้ได้ผลผลิตมากขึ้น หรือต้องการให้การปลูกงอกเร็วกว่าเดิม ต้องเรียนรู้จากผู้มีประสบการณ์และประสบความสำเร็จ นำมาเป็นต้นแบบ”

(นายจันทร์ เรืองเรรา. การสัมภาษณ์. 2553)

4. ขั้นการทดลองปฏิบัติ

นายจันทร์ทดลองปฏิบัติในการวางแผนการทำเกษตรผสมผสานที่มีการปลูกพืชที่หลากหลายชนิดที่มีทั้ง พืชผักสวนครัว สมุนไพร พืชไร่ และเลี้ยงสัตว์ ในมุมมองของนายจันทร์ที่จะต้องมีการศึกษาหาความรู้ในกิจกรรมและจดบันทึกในกิจกรรมที่จะทดลองปฏิบัติ เพื่อกำหนดเป็นแนวทางหรือภูมิคุ้มกันในเรื่องของความเสี่ยงที่ทำให้ต้องเสียหาย เช่น การวางแผนเพื่อปลูกพืชผัก โดยการกำหนดช่วงวันเวลาและพืชผักสมุนไพรในการปลูก ว่าผลผลิตของชนิดพันธุ์ไม่ตรงกับผลผลิตรายอื่นและยังตรงวันเวลาของการต้องการของผู้บริโภค ซึ่งทำให้ผู้ผลิตสามารถต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลางได้

“ก่อนที่จะปลูก เราได้จัดทำแผนการปลูกไว้เรียบร้อยแล้ว โดยส่วนใหญ่จะปลูกพวกพืช ผัก สมุนไพร และเลี้ยงสัตว์ และก่อนที่จะลงมือปลูกพวกพืชต้องดูอีกครั้งที่ คนละแวงนี้เขาปลูกอะไรกันบ้าง เราต้องพยายามปลูกไม่เหมือนกับเขา เพราะรู้อยู่ไ้เรื่องสินค้าล้นตลาดมันทำให้เราไม่สามารถต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลางได้ ผู้เราปลูกไม่เหมือนและนำไปขายเอง ได้เงินเพิ่มกว่ากัน ตัวอย่างคนแวงนี้ปลูกถั่วพักยาว น้ำจะปลูกถั่วพู และถ้าเป็นวันที่เกี่ยวกับคนจีนอย่างตรุษจีนหรือการกินเจ จะต้องนับวันให้ตรงเพื่อจะได้เก็บผลผลิตทัน แต่ที่บ้านของน้ำจะปลูกไผ่เป็นถั่วอินเก็บเกี่ยวได้เกือบทุกฤดูกาล เวลามีคนมาดูงานที่บ้านเขาจะให้เราทำกับข้าวให้เขา เราจะเก็บของในสวนพวกนี้มาทำให้ รวมทั้งไก่หรือกบที่เลี้ยง”

(นายจันทร์ เรืองเรรา. การสัมภาษณ์. 2553)

5. ขั้นการนำไปปฏิบัติในชีวิตจริง

เมื่อนายจันทร์ได้ทำการจดบันทึกของการวางแผนที่ได้กำหนดระยะเวลาการผลิตทุกขั้นตอน เริ่มตั้งแต่ขั้นวางแผนที่จะปลูกว่าฤดูกาลนี้เกี่ยวข้องกับเทศกาลใดแล้ว ก็หาพันธุ์พืชที่ดี

มาจัดเตรียม ขั้นตอนการเตรียมดินน้ำจันทร์จะมีวิธีการบำรุงให้ธาตุอาหารกับดินรอช่วงเวลาเพาะปลูก ส่วนพืชไร่น้ำจันทร์จะนำมาปลูกในพื้นที่เดียวกันหลายชนิด เช่น ในหนึ่งแปลงจะปลูกอ้อย ข้าวโพด และทำนาข้าว หรือปลูกมันสำปะหลังแซมด้วยสับปะรด และหญ้าเลี้ยงสัตว์ เมื่อทุกอย่างพร้อมน้ำจันทร์และครอบครัวจะช่วยกันทำอย่างเต็มที่ ทุกขั้นตอนของการปลูก น้ำจันทร์จะทำอย่างชำนาญเพราะสิ่งที่ดำเนินการ น้ำจันทร์เคยทำมาตั้งแต่ดั้งเดิม แต่ขาดการวางแผนหรือได้เรียนรู้เพิ่มเติมจากการที่ได้ศึกษาคูณามา จึงทำให้ประสบผลสำเร็จและทำให้ครอบครัวมีรายได้จากกิจกรรมที่หลากหลาย

“ทุกขั้นตอนที่ได้วางไว้น้ำจะจดและทำตาม แต่ก็มีบ้างที่มีการยืดหยุ่นเพราะบางอย่างก็ต้องขึ้นกับลมฟ้าอากาศ ถ้าเราทำแบบนี้จะไม่ค่อยมีปัญหา”

(นายจันทร์ เรืองเรธา. การสัมภาษณ์. 2553)

6. ขั้นตอนการแก้ไข ปรับปรุง และพัฒนา

ในขั้นนี้ของน้ำจันทร์ได้แก้ไข ปรับปรุง และพัฒนา การทำเกษตรที่เคยปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพียงอย่างเดียว ให้มาแก้ไขปลูกพืชให้หลากหลายชนิดที่เรียกกันว่า เกษตรผสมผสาน และมีการพัฒนาในการผลิตปุ๋ยและเคมีภัณฑ์ทางการเกษตรใช้เอง ส่วนรายได้ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ในค่าใช้จ่ายกับร้านค้าด้วยเงินสด

น้ำจันทร์ได้ทำกิจกรรมในพื้นที่ทำกินทั้งหมด จำนวน 4 แปลงที่มีอยู่ ดังนี้

แปลงที่หนึ่ง น้ำจันทร์ได้แก้ไขและพัฒนาโดยการนำพืชชนิดอื่นที่มีระยะเวลาเก็บเกี่ยวที่แตกต่างกันมาปลูกให้หลากหลาย เช่น พื้นที่เดียวกันจะมีการแบ่งแยกสัดส่วนของพื้นที่ แล้วนำพืชข้าวโพด อ้อย มันสำปะหลัง และข้าว เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวก็ทำการเป็นช่วงของเวลาของผลผลิต จะทำให้ได้รับเงินค่าตอบแทนหลายช่วงเวลา ซึ่งมีผลดีต่อระบบการเงินภายในครอบครัว

แปลงที่สอง ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยและมีบริเวณรอบบ้านที่ปลูกพืชไว้อย่างไม่มีระเบียบ น้ำจันทร์ได้ทำการปรับปรุงพื้นที่ที่ว่างเปล่าบางส่วนมาดำเนินการปลูกพืช ผัก และจัดจำพวกชนิดของพืชผัก ซึ่งบางชนิดต้องปลูกในแปลงที่ต้องดกครองเป็นแปลงผัก เพื่อให้สะดวกต่อการดูแล หรือพวกพืชสมุนไพรจะปลูกไกลออกจากตัวบ้าน เพราะพืชสมุนไพรมีความจำเป็นน้อย ไม่ต้องดูแลรักษา การที่ได้ปลูกพืชผักหลากหลายชนิดเป็นการพัฒนาระบบเวลาและเศรษฐกิจในครัวเรือน เช่น การดูแลพืช ผัก ไม่ต้องเสียเวลาเดินทางโน้นแปลง แล้วต้องเดินไปอีกทีหนึ่ง เมื่อได้มีการดูแลเป็นกลุ่มไม่ทำให้เสียเวลาและค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับสารอาหารของพืชผัก

แปลงที่สาม ซึ่งมีพื้นที่ที่อยู่ไม่ไกลจากที่พักอาศัยและเป็นที่ที่เคยปลูกพืชเชิงเดี่ยว น้ำจันทร์เล็งเห็นว่าสามารถไปดูแลได้ จึงได้ปลูกพืชผักสวนครัวเต็มพื้นที่ เพื่อไว้จำหน่ายแต่เพียงอย่างเดียว น้ำจันทร์ได้ทำการปรับปรุงและพัฒนาพันธุ์พืชที่ปลูกให้ตรงกับความต้องการของ

ผู้บริโภคโดยดูภาวะในแต่ละเทศกาลว่า มีความต้องการใช้พืช ผักสวนครัวชนิดใดต่อเทศกาล ก็จะหาเมล็ดพันธุ์มาปลูกให้ตรงความต้องการของผู้จำหน่าย ทำให้การจำหน่ายผลผลิตของน้ำจันทรมีความคล่องตัว โดยมีพ่อค้าคนกลางเข้ามารับซื้อถึงที่

แปลงที่สี่ น้ำจันท์ได้แก้ไขการปลูกพืชเชิงเดี่ยว โดยการหาพันธุ์พืชที่มีคุณภาพ และมีวิวัฒนาการที่ดีขึ้น หรือพันธุ์ที่มีการย่นระยะเวลาการปลูกและเก็บเกี่ยวมาปลูกให้เต็มพื้นที่ และได้พัฒนานำพืชผลที่มีการเก็บเกี่ยวระยะสั้นมาปลูกแซม เพื่อให้ได้ผลผลิตและการจำหน่ายได้สองต่อ

น้ำจันท์ได้มีการแก้ไขและพัฒนา การทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์ และสารกำจัดแมลงศัตรูพืชไว้ใช้เอง โดยนำปุ๋ยและสารที่ผลิตใช้ในพื้นที่ทำกินของตนเอง เพื่อเป็นความปลอดภัยของผู้บริโภคและสุขภาพของตนเองและครอบครัว

“ปลูกพืชผักสวนครัว ดูและวิเคราะห์ตามเทศกาลและเลือกชนิดของพืชที่จะปลูก ไม่ปลูกซ้ำกับรายอื่นมากนัก ถ้าซ้ำแล้วจะทำให้ราคาสินค้าตกต่ำ พ่อค้าคนกลางก็จะเอาเปรียบ ตัวอย่างเช่น คนอื่นปลูกถั่วฝักยาวกันมากก็就不用ปลูก ไปปลูกถั่วพุดราคาจะได้ไม่ตกต่ำ สิ่งไหนที่คนอื่นทำกันมากแล้วจะพยายามเลี่ยง จะปลูกอะไรต้องดูวัน เวลา ฤดูกาล อย่างหน้าเทศกาลกินเจจะปลูกผักปลอดสารทำให้ขายได้ราคา หรือวันปีใหม่อีกจะปลูกพืชสมุนไพร ตะไคร้ สะระแหน่ พริกหน่อไม้ที่บ้านมีขายทั้งปี มีการจัดงานในชุมชนก็จะใช้พืชผักสวนครัวที่มีอยู่ เพื่อเป็นการลดต้นทุนและสร้างรายได้ ถ้าเรามีพื้นที่อยู่ไกลก็ควรปลูกพืชเชิงเดี่ยวบ้าง เพื่อเวลาต้องการใช้เงินก้อนใหญ่ก็ยังพอช่วยได้บ้าง พื้นที่ก็ยังได้ใช้ทำประโยชน์ ส่วนจากที่ได้รับประโยชน์จากการเมล็ดข้าวที่ได้จากเครื่องสีข้าว ก็จะนำมาทำเป็นอาหารสัตว์หรือส่วนประกอบในการทำปุ๋ยหมัก ทุกอย่างที่ได้มีประโยชน์ทั้งสิ้น สามารถนำมาผลิตหรือเป็นส่วนประกอบอย่างอื่นได้ มูลสัตว์ที่ได้ก็นำมาเป็นปุ๋ย โดยนำไปรวมไว้ได้ต้นกอไผ่พอได้ที่ก็เอาไปใส่ในแปลงผัก”

(นายจันท์ เรืองเรธา. การสัมภาษณ์. 2553)

“ภายในครอบครัวของน้ำบางวันเงินในบ้านแทบไม่มีการใช้เงินเลย เก็บพืชผัก หรือของในสวนที่มีอยู่กิน และยังมีเงินใช้หนี้ด้วย เงินหมุนเวียนภายในบ้านทำได้แค่นี้ก็พอใจแล้ว นึกถึงเมื่อก่อนที่ยังคิดไม่ได้ ทำไม่ถึงไม่ใช้เศรษฐกิจพอเพียงขององค์ในหลวงก็ไม่ว่า เสียขายวันเวลาจริง”

(นายจันท์ เรืองเรธา. การสัมภาษณ์. 2553)